

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta
Katedra občanské výchovy a filosofie

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Vývoj myšlenky československého státu v 19. a na počátku 20. století
Development of the idea of czechoslovakian state in the 19th and at the beginning of 20th
century.

Bc. Petr Suchánek

Vedoucí práce: PhDr. Josef Straceny, CSc.
Studijní program: Učitelství pro střední školy (N7504)
Studijní obor: D - ZSV

2018

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma Vývoj myšlenky československého státu v 19. a na počátku 20. století vypracoval pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze 20. 4. 2018

ABSTRAKT

Tato práce se zabývá myšlenkovým pozadím československé státnosti skrze náhled do národního obrození a díla T. G. Masaryka. Cílem je zjistit, jak vypadají její jednotlivé složky a sledovat jejich vývoj v čase mezi 19. a počátkem 20. století. K tomu je použito metod analýzy a komparace primárních textů autorů, kteří se tématem zabývali. Přínosem této práce je nazření na problém skrze optiku dobových dokumentů a hlavním zjištěním je nepevnost některých argumentů, na nichž idea československého státu stojí.

KLÍČOVÁ SLOVA

česká idea, československý stát, Masaryk, Palacký, humanita, panslavismus

ABSTRACT

This thesis occupies itself with the background of the idea of czechoslovakian state through the outlook of national revival and perspective of T. G. Masaryk. The goal is to inquire how the individual components change in time between 19th and beginning of 20th century. For that purpose methods of analysis and comparison of primary texts of authors who occupied themselves with the topic are used. Contribution of this work is in looking at the problem through the lenses of contemporary documents. Main finding is that some of the arguments on which the idea of czechoslovakian state lays are not very solid.

KEYWORDS

Czech idea, czechoslovakian state, Masaryk, Palacky, humanity, Pan-Slavism

Úvod	7
Sjednocující myšlenky v Evropě 19. Století	7
Cíl a smysl této práce.....	8
Metody práce a zdroje.....	9
1 Český státní útvar v historii a čase	10
1.1 Geografické a geopolitické vymezení střední Evropy a Českých zemí	10
1.1.1 Rozdíl mezi geografickým a geopolitickým.....	10
1.1.2 Geografické vymezení středoevropského prostoru	11
1.1.3 Geografické vymezení Čech a Slovenska	12
1.2 Slované a Germáni během stěhování národů.....	13
1.3 Český stát ve středověku	15
1.4 Počátky české státnosti	17
1.5 Milníky českých dějin ve středověku a novověku	18
2 Role národního obrození v ideji české státnosti.....	20
2.1 Počátky a základy.....	20
2.1.1 J. G. Herder jako základ panslavistické ideje	21
2.1.2 Pangermanismus	23
2.2 České národního obrození a jeho osobnosti s ucelenou geopolitickou koncepcí	23
2.2.1 Ludovít Velislav Štúr (1815-1856)	24
2.2.2 František Palacký (1798-1876).....	26
3 Tomáš Garrigue Masaryk (1850-1937) a idea české státnosti	33
3.1 Zdroje Masarykova pojetí české ideje	34
3.1.1 Masaryk a humanita	34
3.1.2 Masaryk a J. Dobrovský (1753-1829).....	36
3.1.3 Masaryk a J. Kollár (1793-1852)	37
3.1.4 Masaryk a J. Palacký	38

3.1.5	Masaryk a Karel Havlíček Borovský (1821-1856	39
3.2	Masaryk a česká politická krize	41
3.3	Východisko z krize	43
3.4	Česká idea v 1. sv. válce	45
3.4.1	Pangermánský plán světového panství.....	45
3.4.2	Humanita mezi mocnostmi dohody.....	48
3.4.3	Boj „světla a tmy“	49
3.5	Vznik samostatného československého státu.....	51
3.5.1	Konflikt přirozeného a historického práva	51
3.5.2	Argument neznámého legionáře	52
3.5.3	Idea vítězí.....	53
	Závěr	55
	Seznam použitých informačních zdrojů	56

Úvod

Sjednocující myšlenky v Evropě 19. Století

Na konci 18. století se na starém kontinentě začaly objevovat myšlenky nacionalismu, jež představují koncept sebeidentifikace člověka se skupinou na základě etnické příslušnosti k určitému národu. Tento etnický nárok se v průběhu času mění a ztrácí na důležitosti, podstatou ovšem zůstává příslušnost k uměle definované národnostní skupině se svými sociálními, kulturními a ekonomickými specifiky, které dohromady tvoří jeho podstatu.

Prvky moderního nacionalismu jsou poprvé zřetelně identifikovatelné ve fenoménu velké francouzské revoluce v roce 1789. Ta poprvé vymezuje národ v moderním smyslu, včetně nároku na rovnost občanů a svobody v jejich počínání. V realitě se pak tyto ideály projeví následovně: Francie, obležena ze všech stran monarchiemi, které ve francouzské revoluci viděly přirozeného nepřítele zavedených sociálních pořádků, byla nucena se bránit neustálým vojenským intervencím. Zavedla tedy věc v Evropě 18. století zcela nečekanou a nezvyklou. Dobrovolnou vojenskou službu, do které se pod vlivem ideálů rovnosti, svobody a bratrství mezi Francouzi přihlašovala obrovská masa mužů. Tato armáda potom byla schopna odrazit nepřátelské útoky, udržet republiku celistvou a dokonce vybojovala územní zisky. Přestože neustálé války zemi vyčerpaly a připravily půdu pro Napoleonovu diktaturu, nacionalistické nadšení v počátku revoluce mělo zcela hmatatelné důsledky.

Nacionalismus, který začal ve Francii, pak inspiroval řadu hnutí po celé Evropě a proces utváření národního vědomí a následné nabývání státních suverenit, ke kterému dochází po skončení 1. světové války, potom změnil celou mapu Evropy.

České země nebyly výjimkou, proces národního obrození, započatý generací Josefa Dobrovského, odstartoval éru utváření národní jednoty. Čechy se začaly vymezovat oproti zbytku Habsburské monarchie a po vzniku myšlenky českého národa následovala i politická snaha reflektovat tuto skutečnost v rámci postavení země v tomto celku. Když pak v průběhu 1. světové války začalo být jasné, že je to právě princip sebeurčení národů, postavený na nacionalismu, který znemožní další existenci Rakouska-Uherska, došlo na utváření samostatného československého státu, jehož základy byly položeny už o století dříve.

Cíl a smysl této práce

Myšlenka samostatného českého státu, jejíž základy položili již obrozenci, nás provází dodnes a tím zůstává stále aktuální.

Tato práce si klade za cíl nahlédnout do procesu její tvorby skrze její hlavní představitele; Františka Palackého, Karla Havlíčka Borovského a především Tomáše Garrigue Masaryka, který byl její realizátorem, a také do historie českých zemí, jejíž vnímání je pro vznikání ideje českého národa klíčové. K celistvému pochopení není ovšem třeba znát pouze její myšlenkové pozadí, je třeba zkoumat i to, jak se proměnila pod tlakem 1. světové války v a jak se musel ideál přizpůsobovat realitě.

Z hlediska pedagoga vyučujícího občanskou výchovu a základy společenských věd je tato otázka ještě palčivější z důvodu, že je pověřen ji svým studentům prezentovat. Ale dělá to spíše nepřímou, RVP i běžné učebnice se této ideje dotýkají pouze prostřednictvím výuky o jejich projevech; státních symbolech a fungování státu, politickém uspořádání atp. Přímou tím, co to znamená být Čechem, proč bychom se tím měli zabývat a jakým způsobem to vyučovat, se většina pedagogů při výuce nezabývá. Je to nepochybně i proto, že tyto otázky nemají snadnou odpověď, jejich diskuze vyžaduje značnou fundovanost v tématu a zároveň ověřování, zda student splnil nároky výuky, je v zaběhnutém školském systému velmi složité. Samozřejmě totiž nestačí, aby do testu napsal, co je to onou ideou, která k sobě poutá český národ. Ideálním výstupem by bylo, aby si onu ideu zvnitřnil (a to může každý uchopit jinak) a pochopil její cenu jako sebe identifikační pouto k ostatním občanům České republiky, které mu umožňuje s nimi spolupracovat na společném životě uvnitř státu. To je samozřejmě nejen nesmírně obtížné vyučovat, ale zřejmě zcela nemožné ověřit, dokud se z dítěte či mladistvého nestane dospělý jedinec zapojený do fungování společnosti.

Dalším cílem této práce je tedy zamyšlení nad výše načrtnutou problematikou z hlediska pedagoga, který je zodpovědný za budování společných hodnot, na jejichž základech stojí společenské zřízení.

Metody práce a zdroje

Tato práce využívá metod analýzy a komparace textů, které se přímo zabývaly tím, co je český národ, kdo jsou jeho obyvatelé, jaké jsou jeho hranice a jaké jeho postavení v Evropě a v habsburské monarchii. Nepřímo se tím dotkne i otázek české historie, neboť právě ony tvoří český národ. Přestože uvádím národ jako český, v představách většiny autorů, kterými se práce zabývá, bylo jeho součástí i obyvatelstvo slovenské. V závěru autor syntetizuje vlastní názor vůči předestřeným argumentům.

Jedná se o texty primární, vzniklé v 19. a na počátku 20. století. Konkrétními autory jsou L. V. Štúr, F. Palacký a především pak T. G. Masaryk, jehož názory a ideje jsou pro tuto práci nejdůležitější, neboť syntetizuje znalosti a postoje autorů zabývajících se tímto tématem dříve.

Pro všeobecné znalosti o geopolitice středoevropského prostoru byla využita učebnice profesora O. Krejčího, který se tímto tématem zabývá již několik desetiletí.

Práce je rozdělena do tří hlavních kapitol. První z nich se zabývá geopolitickým vymezením českých zemí a historickým základem české ideje. Přípravuje tím půdu pro druhou kapitolu, která se snaží o zachycení myšlenek českého národního obrození a geopolitickými rozvrhy, kterými se zabývali Štúr a Palacký. Třetí kapitola je pak celá věnována T. G. Masarykovi, jeho syntéze předcházejících myšlenek a jejich pozici v realizaci vzniku československého státu.

1 Český státní útvar v historii a čase

1.1 Geografické a geopolitické vymezení střední Evropy a Českých zemí

1.1.1 Rozdíl mezi geografickým a geopolitickým

V politické teorii je třeba rozlišovat mezi geopolitickým a zeměpisným vymezením prostoru. Pro účely této práce je geopolitika chápána v širším vymezení; jako studium minulé, současné i budoucí složky pohybu moci států v prostoru. Geografie se pak zabývá vývojem krajinné sféry a její význam pro tuto práci spočívá především v určení prvků krajinné sféry jako souvisejících s politickým vývojem státních celků.

Geopolitické a geografické koordináty nelze slučovat. Pro lepší načrtnutí problému se pokusím položit následující otázku: „Kdo je více mezi Východem a Západem? Kdo je více mezi Východem a Západem – katolické Polsko mezi protestantským Německem a pravoslavným Ruskem, nebo pravoslavné Rusko ležící mezi katolickým a protestantským Západem a muslimskou či konfuciánskou Asií? A jak je to s Českem a Slovenskem?“¹

Její zodpovězení je nemožné již kvůli vágnosti formulace „kdo je více.“ Ilustruje ovšem dobře problém, s jakým se státovědné bádání v prostoru musí zaobírat. Při pohledu do atlasů užívaných v průběhu 20. století je tento problém jasnější. Během studené války je možno vidět přiřazení Československa k bloku východnímu, přestože hlavní město Praha se nachází západněji než Vídeň či Istanbul patřící k západnímu bloku. Po roce 1989 se ovšem situace nevyjasňuje. Čeští a slovenští politici se snažili přiblížit Československo západu, v kulturním i politickém smyslu, ale zároveň se snažili posílit jeho identitu v rámci středoevropského prostoru, vstupem do organizací jako je Visegrádská skupina či CEFTA, středoevropská dohoda o volném obchodu.

Geopolitické vymezení střední Evropy je možné nahlížet ve dvou podobách; s Německem a bez něj. V menších zemích ležících mezi Německem a Ruskem se v historii objevily obě pojetí. V prvním případě, s Německem, lze pro příklad uvést koncepce; české Františka Palackého, polské Adama Czartoryského, rumunské Aurela Popoviciho, rakouské Karla Rennera, či maďarské Oszkára Jásziho. Naopak koncepce, ve kterých Německo absentuje, je možné rozdělit do dvou proudů. Jedna kladla důraz na uspořádání historických celků – středověkých státních útvarů. Druhá pak hovoří o těchto celcích spojených do

---

¹ KREJČÍ, Oskar. *Geopolitika středoevropského prostoru: pohled z Prahy a Bratislavy*. 3., upr. a rozš. vyd. Praha: Professional Publishing, 2009. s. 16

federace pomocí etnických hranic. Z českého a slovenského pohledu je nutné připomenout především Bohumila Šmerala a Milana Hodžu.²

Název Mitteleuropa je pak německým označením pro středoevropský prostor, které nahlíží na problematiku tohoto území z německého hlediska. Ať již se jednalo o konzervativní ideology, jako byl Theodor Schiemann, nebo o liberální myslitele jako Friedrich Naumann, byla pro ně Mitteleuropa, Zwischeneuropa či Zentraleuropa vždy pojmem souvisejícím s řešením geopolitických problémů Německa.

Geopolitické vymezení střední Evropy je tedy poměrně nejasné a bylo a zřejmě i bude předmětem sporů.

1.1.2 Geografické vymezení středoevropského prostoru

„Střední Evropa je trup nasazený na kontinentální Evropu východní, z něhož vybíhají jednotlivé poloostrovy.“³

To jsou slova českého geografa Václava Krále, která vystihují základní určení střední Evropy. Je to prostor rozkládající se od Baltského moře na severu po Balkán na jihu. Tento region je přístupný z pěti moří: Severního moře, kam ústí Labe, Baltského moře, kam ústí Odra a Visla, Černého moře, kam ústí Dněpr, Dněstr a Dunaj, Jaderského moře, kam ústí Pád, a Egejského moře, kam ústí řeky jako Piniós a Axiós.

Řeky nejsou jmenovány samoučelně, v průběhu historie se jednalo o důležité infrastrukturní prvky, kolem kterých se tvořilo nejbohatší osídlení, a také tvořily důležité přírodní překážky, které se politicky projevily konstrukcí hranic státních celků s ohledem na ně. Svoji existencí tedy výrazně ovlivnily charakter civilizace, která ve střední Evropě vznikala, a proto stojí za zmínku.

Krejčí pak dále dělí střední Evropu do tří velkých přírodních celků:⁴

- a) Severní zóna je oblast nížiny při pobřeží Severního a Baltského moře. Směrem na východ se rozšiřuje a přechází v rovinu. Ohraničena je na jihu Karpaty, Jeseníky, Orlickými horami, Krkonošemi a Krušnými horami. Dnes se v ní rozkládá Německo a Polsko.

---

² Krejčí (2009, s. 16-17)

³ KRÁL, Václav: *Poznávejme cizí zeměpisné názvy*. In: Geografické rozhledy, 1993/94, č. 3, s 66

⁴ Krejčí (2009, s. 18-19)

- b) Vnitřní zóna je ohraničena na severu pohořími jmenovanými v předchozím odstavci, na východě řekou Prut, na jihu řekou Kupa a ústím Dunaje do Černého moře. V současnosti se v ní rozkládají státy Česká republika, Slovensko, Rakousko a Maďarsko.
- c) Jižní zóna je vymezena oblastí Balkánu na severu začínající u řek Sávy a Dunaje a pokračující k jihu, kde ji uzavírá Středozemní a Egejské moře. Dnes by se zde daly najít státy Chorvatsko, Bosna a Hercegovina, Srbsko a Černá hora, Makedonie, Bulharsko, Albánie, Řecko a část Turecka.

Zatímco vymezení geopolitické je poměrně nejasné, geografické vymezení tak problematické není a geografové se na něm shodnou. Zřejmě především proto, že nemá žádné reálně politické implikace.

1.1.3 Geografické vymezení Čech a Slovenska

Český stát se samozřejmě v čase měnil, ať již hovoříme o rozšiřování a opětovném smršťování v důsledku výbojů a politiky (především sňatkové politiky Lucemburků), nebo o územním vývoji ve století dvacátém. Přesto má stát pevné geografické jádro, které bylo ustanoveno Karlem IV. – země Koruny České. Hranice politické jsou ovšem vymezeny hranicemi přirozenými, které zároveň určují odlišnost dvou hlavních území – Čech a Moravy.

Čechy jsou obklopeny horami ze čtyř stran, jsou to: Šumava na jihozápadě, Krušné hory na severozápadě, Krkonoše na severu, které směrem na východ přecházejí v Jeseníky, a Českomoravská vrchovina na východě, jež je odděluje od Moravy.

Zajímavý je výraz „Česká kotlina,“ který toto území charakterizuje několika způsoby. Průměrná nadmořská výška Čech je vyšší, než průměrná nadmořská výška Evropy. Česká vysočina ve svém středu ale klesá. To vytváří poměrně v Evropě unikátní úkaz, řeky se sbíhají k hlavnímu toku Vltavy a Labe a jediným výtokem pak směřují do Severního moře. Zvláště před pokrytím území spolehlivou infrastrukturou tyto vodní toky učinily z Čech uzavřený komunikační celek, což bylo určující pro vznik společné kultury a pro vnitřní propojitelnost vůbec. Této skutečnosti si všímá již Kosmas a zmiňuje ji ve své kronice z 12. století.⁵

---

⁵ KOSMAS. *Kosmova kronika česká*. Praha: Svoboda, 1972. Členská knihnice (Svoboda). s. 12

Hory vymezující hranice Čech pak sloužily jako přirozená obranná překážka, která tvořila z Čech pevnost v srdci Evropy. Nutno však dodat, že se jednalo o překážku spíše logistickou, vzhledem k poměrně malé výšce českých vrcholů; jen málo z bitev české historie se odehrálo v horách. Nepřekonatelné nebyly ani z hlediska kulturního a obchodního, především ve středověku skrze ně proudilo velké množství zboží a německy mluvících kolonistů, kteří zakládali osady v jejich stínu.

Morava je ohraničena na západě Českou vysočinou, na severu Jeseníky a na jihovýchodě Západními Karpaty. Na rozdíl od Čech není hydrograficky jednotná, řeky na severu ústí do moře Baltského (Odra) a zbytek vodních toků směřuje do Dunaje a tudíž do Černého moře.

Oblast jižní Moravy je již součástí Panonské pánve, což bylo z hlediska politického v průběhu času problematické, neboť ve středověku sem směřovalo několik migračních vln asijských nomádů, což území destabilizovalo a způsobovalo jeho kulturní opoždění. Také tudy vedla cesta na Balkán a dále; k Bosporu a Dardanelám, která byla důležitou součástí pangermánské vize přístupu na východ. Představuje také oblast styku se západem, neboť z jižní Moravy se táhne pás sníženin a průsmyků přes Rakousko, Bavorsko, Švýcarsko až do jižní Francie. Skrze Moravu se také táhla tzv. jantarová stezka probíhající od Jaderského moře k moři Baltskému. V průběhu času byla tedy Morava více tranzitním územím než uzavřené Čechy.

Slovensko je na severu ohraničeno Západními Karpaty, na jihu přirozená hranice chybí, respektive ji tvoří Dunaj, který ovšem není velkou překážkou z hlediska vojenského. Sever je tedy charakterizován těžko dostupným terénem a obtížně zemědělsky zpracovatelnou krajinou, pro dobyvatele byl nezajímavý a vzhledem k odloučenosti od hlavních obchodních tras zaostával i kulturně. Naopak jih je otevřený vojenské agresi, což znamenalo, že jeho dějiny nebyly určovány nativním obyvatelstvem, ale jakoukoliv politickou silou, jež byla zrovna dominantní v oblasti Panonské nížiny. V průběhu času to byli různé kočovné kmeny a později Maďaři, ať již Maďaři dominující v této oblasti, nebo Maďaři zatlačovaní Osmanskou říší dále k severu.

1.2 Slované a Germáni během stěhování národů

Tyto dvě etnické skupiny jsou klíčové pro další vývoj střední Evropy.

Germáni mají svůj původ ve Skandinávii a na Jutském poloostrově. Standardně jsou děleni do tří velkých skupin; severních, východních a západních kmenových společenství. K severním se řadí kupříkladu Vikingové a Normané, k západním patří Anglové, Sasové či Markomani. Nejzásadnější pro vývoj střední Evropy ovšem byly, z důvodu nejsilnějšího kontaktu s územím dnešního českého státu, kmeny východní; Gótové, Vandalové či Langobardi. Kmeny západní pak vytvořily základ pro kmenový svaz Franků, který se později stal základem pro další mocné evropské říše, přestože bezprostředně po zániku západořímské říše panovala pouze feudální roztržitost.

Slované mají zřejmě svou původní vlast v oblasti mezi Dněprem, Vislou a Dněstrem. Během 6. Století zřejmě obsadili oblast vymezenou ústím Labe, řekou Nábou v dnešním Bavorsku, Istrii u Jaderského moře a Volhou na východě.⁶ Počátek Slovanů ovšem není zcela jasný, archeologové se neshodnou, jaká byla v době jejich expanze jejich etnická struktura, nebo organizace.

U obou etnik platí, že obsadily území tak velká, komunikačně i geograficky oddělená, že došlo ke vzájemné izolaci a jednotlivé skupiny se začaly oddalovat jazykově i kulturně. To vedlo ke vzniku jednotlivých germánských i slovanských jazyků. Zajímavé je, že v průběhu 19. století se pak několikrát vrací myšlenka, že slovanské jazyky jsou pouhá nářečí jednoho velkého slovanského protojazyka, který již byl ve své původní podobě zapomenut. Tato teze byla používána na podporu panslavismu a obecně slovanské vzájemnosti.

Pro státní ideu ve střední Evropě mělo mimořádný význam další etnikum – Avari. Etnicky se zřejmě jednalo o kočovníky ze středního východu, kteří využívali mobilní vojenské taktiky k podrobení si usedlých etnik v jejich dosahu. Vzhledem k jejich způsobu života se jim přirozenou základnou stala Pádská nížina, připomínající svým geografickým charakterem stepi střední Asie, kde mohli využít své vojenské výhody.

Jejich panství ve střední Evropě trvalo téměř 250 let a jejich říše byla tak velká, že se dokonce dostávala do konfliktu s říší Franckou. Na půdě tohoto střetu se pak utvořil vůbec první slovanský stát ve střední Evropě – Sámova říše. Nutno podtrhnout, že tento státní útvar vznikl ze základní potřeby obrany před Avary, čili první slovanský státní útvar ve střední Evropě měl jako základní myšlenku potřebu obrany před cizorodými prvky. Sjednocující postavou tohoto státního celku byl Sámó, dle některých historiků Slovan, někteří ho považují za Franka. Říše byla dokonce natolik rozsáhlá, že se po ukončení konfliktu s Avary dostala do

---

⁶ Krejčí (2009, s. 38)

sporu s říší Franckou a dokonce z něj vzešla vítězně. Avšak měla základ v magnetismu Sámovy osobnosti, takže trvala pouze za jeho života, zhruba od dvacátých do padesátých let 7. století. Její vznik a zánik pak ohraničuje konec vlivu stěhování národů ve střední Evropě.

1.3 Český stát ve středověku

Jako protiváhu Avarským nájezdníkům založil Karel veliký na konci 8. Století Panonskou marku, která se stala základem dnešního Rakouska. Založil i Českou marku, která se ovšem rozkládala na území dnešního Bavorska a s územím osídleným Slovy pouze sousedila.

Kosmas přiřazuje počátek závislosti českého území na Svaté říši římské na přelom 8. a 9. století. Dle něj souvisí s výpady Franků proti Avarům, kdy se válečné výpravy musely vracet přes území obydlené slovanskými kmeny. Historik Josef Kalousek ovšem tvrdí, že Čechy za součást říše považovány nebyly, neboť říšští vazalové nebyli vázáni žádnými poplatky. A tyto poplatky velmožové prokazatelně platili s výjimkou knížete Svatopluka, který okolo roku 890 dosáhl od německého krále Arnulfa potvrzení nadvlády nad českými kmeny a zrušení placených povinností vůči Frankům.⁷

Na počátku 9. století vznikla říše Velké Moravy, která představovala do té doby největší slovanský státní útvar ve střední Evropě. Ta pravděpodobně zahrnovala území celé Panonské nížiny a středisko měla buď na jižní Moravě, nebo v Nitře. V době největšího rozmachu za knížete Svatopluka se táhla od Dunaje do Čech a od jihovýchodu Panonie až k Dněstru. Její moc podporovalo ovládnutí jantarové stezky, která zajišťovala tranzit mezi Jaderským a Baltským mořem.

Ovšem Velká Morava není pro českou státní ideu důležitá z hlediska rozsahu území, které ovládala, ale z hlediska utvoření specifické kultury. Tato začíná v 60. letech 9. století, když papež Mikuláš I. odmítl žádost velkomoravského knížete Rastislava o vytvoření vlastní církevní organizace na Moravě, jež by umožnila kontrolu kněží a jejich kázání. Důvodem bylo pronikání franckých kněží na východ, které narušovalo moravskou sféru vlivu. Rastislav se tedy obrátil na východ, na byzantského císaře Michala III., který požadavku vyhověl. Výsledkem byla misie Konstantina a Metoděje, kteří se snažili šířit křesťanství po způsobu,

---

⁷ KALOUSEK, Josef. *České státní právo* [online]. Praha: knihtiskárna J.S. Skřejkovského, 1971 [cit. 2017-06-16]. Dostupné z: <https://ia600304.us.archive.org/5/items/eskstnpr00kalo/eskstnpr00kalo.pdf> s. 5-10

jež byl preferován v Byzancii, srozumitelně v jazyce, jemuž mohli lidé porozumět. S tím papež zpočátku neměl problém,⁸ a tak Konstantin s Metodějem položili základ slovanského písennictví, když překládali do staroslověnštiny církevní texty.

Souhlas s prováděním bohoslužeb ve staroslověnštině ale vydržel pouhých 6 let. Do běhu události vstoupila válka s Franky a po smrti Metoděje byli jejich žáci z Moravy vyhnáni a většina z nich odešla na Balkán do dnešního Bulharska, kde se zrodila cyrilice.

Přestože tato epizoda byla velice krátká a v konečném důsledku měla tato pravoslavná misie pro území Čechů a Slováků malý efekt, daleko více ovlivnila Slované více na východ, tradice, která vznikla, ovlivnila naše politické smýšlení dodnes. Dokladem tomu je například preambule Ústavy Slovenské republiky, kde je psáno, že slovenský národ a občané se hlásí k cyrilometodějskému duchovnímu dědictví a historickému odkazu Velké Moravy.

Nejpodstatnější středověké období pro vznik české a slovanské státní ideje nastává po rozpadu Velké Moravy v 10. a 11. století. V této době se oddělují jednotlivé slovanské kmeny a jsou položeny základy českého a slovenského národa jako svébytných etnik. Je to způsobeno několika na sebe vzájemně působícími jevy.

Prvním je politika Svaté říše římské, která je expanzivní ve smyslu pohybu směrem na východ. Nejdůležitějším momentem je povýšení magdeburského opatství na arcibiskupství v rámci Ravenského koncilu v roce 968. Protože papež nevymezil přesně hranice této nové metropole a dal císaři Otovi a jeho potomkům právo zakládat diecéze ve slovanských zemích, které byly pak podřízeny jurisdikci Magdeburgu, docházelo tím k přirozenému postupu Svaté říše římské na východ.

Dalším důležitým důvodem změn ve středoevropském geopolitickém rozložení byla invaze Maďarů do Panonie v 9. století. Byl jimi vyvrácen Velehrad a s ním se ztratila i moc posledního velkomoravského vládce Mojmíra II. – tím přestala existovat slovanská státní moc v Panonii. Maďarským kmenům se také podařilo dobýt jižní a východní (lépe přístupnou a úrodnější) část dnešního Slovenska a tím znemožnili slovanskou konsolidaci státní moci na tomto území na dalších 1000 let. V roce 955 byli poraženi císařem Otou I. a tím bylo umožněno sjednocení a upevnění Východní marky jakožto základu Rakouského státu. To mělo ale další negativní důsledky pro slovanskou moc ve střední Evropě, Vídní připadla role cestovní křižovatky na pomezí Dunaje a Moravy, zatímco role území osídleného Slované upadla.

---

⁸ 880 – bula *Industriae tuae*, která povoluje kázání v jazyce místních obyvatel.

Porážka Maďarů a jejich usídlení mělo další efekt; protože Štěpán I. přijal římské křesťanství jako státní náboženství, byli ho nuceni přijmout i Slované na území dnešního Slovenska, kteří tak ztratili spojení s pravoslavím a tím i s Byzantskou říší. O toto spojení přišel i český stát, který se již nemohl v Byzancii hledat silného spojence proti Svaté říši římské, neboť geografické napojení uherského státu na Východní marku znemožňovalo přímý přístup ke Konstantinopoli. Stejně jako v Polsku panovník formálně věnoval svoji zemi papeži, čímž se obě země vyhnuly přímému přičlenění ke Svaté říši římské, na rozdíl od zemí Českých.

1.4 Počátky české státnosti

Svatováclavská legenda je z hlediska geopolitického svým významem pro české země zcela neopomenutelná. Jejím základem je, že kníže Václav spojil osud českého národa s národem německým, což bylo rozhodnutí správné, ale v té době nepochopené. Zaplatil za to tedy svým životem, dokonce smrtí mučednickou a dodnes si ho připomínáme jako světce, jež se zasloužil o šíření římského křesťanství. Nelze Václavovi příliš vyčítat, že se Němcům podrobil, k placení poplatků se zřejmě snížil až poté, co stanulo vojsko Jindřicha Ptáčníka před Prahou v roce 929. Ani snahy jeho bratra Boleslava o zvrácení tohoto rozhodnutí nebyly úspěšné a o 14 let po Václavově smrti se podrobil i on.

Důsledky tohoto rozhodnutí byly dalekosáhlé. Idea samostatného českého státu byla zapomenuta a České země se staly součástí Svaté říše římské. To znamenalo, že pro Přemyslovce se říše stala politickým prostředím, kde se odehrávaly všechny mocenské zápasy, a nejvyšší metou se stala císařská koruna. Přestože se o ni Přemyslovci opakovaně pokoušeli, nikdy jí nedosáhli, jejich sen byl splněn až Lucemburskou dynastií ve 14. století.

Samotné zformování suverénního českého státu proběhlo dle Krejčího ve čtyřech hlavních etapách:⁹

- a) Přemyslovci vymýtili veškerou šlechtu, která jim mohla konkurovat v mocenském postavení, popřípadě ji donutili uznat přemyslovskou svrchovanost. Toto snažení vyvrcholilo vyvražděním Slavníkovců na konci 10. století.
- b) Po upevnění moci ve státě bylo další metou dosažení dědičného královského titulu, což se definitivně podařilo v roce 1212 ve Zlaté bule sicilské.

---

⁹ Krejčí (2009 s. 64)

- c) Za vlády Karla IV. došlo k ustanovení pojmu zemí Koruny České, který definoval české území jako samostatné a suverénní.
- d) Na konci středověku dochází k vytvoření středoevropské říše, které byly země Koruny české součástí. Nejdříve k tomu došlo v rámci personální unie jagellonského rodu, která spojila koncem 15. století polské, uherské a české království. Po smrti Ladislava a zvolení Ferdinanda Habsburského v roce 1526 se pak země Koruny české staly součástí habsburské říše

1.5 Milníky českých dějin ve středověku a novověku

Výčet a výklad všech důležitých událostí, které potkaly české země v průběhu druhého tisíciletí po Kristu, zcela přesahuje možnosti a cíle této práce, kterých se týká pouze zprostředkovaně, proto se omezím na několik těch, které jsou vnímány jako nejdůležitější mysliteli obrození, neboť jsou to právě ty, na kterých myšlenka československého státu stojí. Zároveň právě tyto události jsou zrcadleny v české moderní mytologii, českém veřejném prostoru a v učebnicích občanské výchovy.

Nutno dodat, že tato podkapitola se omezí pouze na jejich strohý výčet a dále budou rozebrány v kapitolách věnovaných českému obrození a tomu, jak tyto události vnímá.

Prvním z nich je výše zmíněné dosažení dědičného královského titulu pro české panovníky na počátku třináctého století. Tento mezník je důležitý především definitivním vymezením českých zemí jako součástí Svaté říše římské národa německého, kde české etnikum je zvláštností, neboť není součástí německé jazykové skupiny. Zároveň je velmi důležité, že české země se stávají královstvím, celkem nadřazeným menším knížectvím. To je možné právě proto, že Češi nepatří mezi Němce, kteří krále nemají, pouze císaře. V následujících stoletích díky tomu jejich politická hodnota velmi vzrůstá.

Z hlediska vnitřní politiky Svaté říše římské je pak extrémně důležitá vláda Karla IV., který listině ustanovuje počet kurfiřtů¹⁰ na 7 a jedním z nich je král český.

V dalším století pak přichází husitská revoluce, která české země izoluje hospodářsky i politicky. Její důsledky, především existence odlišné konfese, pak poznamenávají postavení zemí koruny české nepřímě až do současnosti. Ale v první řadě pokládají základy stavovskému povstání o další dvě století později.

---

¹⁰ Institucí, které disponovaly volebním právem při výběru císaře.

Prohraná bitva na Bílé hoře dala prostor vládnoucímu rodu Habsburků pro potlačení jejich politických odpůrců. Tato skupina má velký průnik společných jmenovatelů, náboženských a jazykových, který obrozenečtí historičtí badatelé v 19. století označují za ryze český. Probíhající rekatolizační snahy českých zemí narážejí na neochotu obyvatelstva spolupracovat.¹¹ Velká část šlechty, jež se sama považovala za českou je nucena přejít do exilu a jejich majetky jsou rozděleny mezi šlechtu cizí, věrnou císaři. V důsledku tak země koruny české přicházejí o značnou část česky mluvících elit, čeština se stává téměř na dvě století jazykem venkovského obyvatelstva a kulturní tvorba v českých zemích se omezuje na jazyk německý.

V 18. století přichází proces obrody národní kultury, který je běžně označován jako Národní obrození, a který trvá až do konce století devatenáctého. Pro tuto práci je klíčový, neboť představuje první snahu o konsolidaci české národní myšlenky v jednolitý celek a díky snaze českých politiků v druhé polovině 19. století se začíná manifestovat v reálné dění na politické scéně, v rámci Habsburské monarchie.

Posledním bodem v tomto výčtu je období 1. světové války a její následek; vznik samostatné Československé republiky a jemu předcházející politické úsilí na mezinárodním i domácím poli.

---

¹¹ PEKAŘ, Josef. *Kniha o Kosti*. Praha, 1935.

2 Role národního obrození v ideji české státnosti

2.1 Počátky a základy

Předpoklady pro proces národního obrození jsou nutně viditelné již v 18. století a to skrze základy občanské společnosti, které se tou dobou tvoří díky nárokům osvícenství. Za vrcholnou dobu osvícenství v habsburské monarchii je možno považovat vládu Josefa II., kdy je uvolňována cenzura a poskytován prostor duchovnímu životu. Pro svůj specifický charakter bývá osvícenství v této době na území habsburské monarchie označováno jako josefinismus.

J. Pánek a O. Tůma přichází s termínem „české osvícenství“,¹² který zahrnuje dva navzájem propojené proudy tohoto hnutí; osvícenství teritoriálně české (osvícenství v českých zemích) a osvícenství jazykově české, tzn. „české osvícenství“ v konkrétním smyslu sousloví. Pro tuto práci je samozřejmě důležitější význam druhý, ale vzájemně se sebou souvisí a nemohly by existovat odděleně. Je to proto, že představitelé teritoriálního českého osvícenství, často movití šlechtici či státní úředníci, propůjčili své prostředky k vzniku spolků a kulturních institucí, které potom mohly šířit osvícenské myšlenky v českém jazyce a na objednávku česky mluvící společnosti, ačkoliv jejich zakladatelé a mecenáši sami často česky neuměli.

První skutečnou vědeckou institucí byla v roce 1784 vzniklá Česká společnost nauk, které se o šest let později dostalo i vládního uznání. Působila však již deset let před svým oficiálním vznikem jako společnost soukromá a vydávala vlastní vědecký časopis *Pojednání* (*Abhandlugen*), který byl psaný německy. Akademie na západě Evropy se věnovaly především přírodním vědám, oproti tomu Česká společnost nauk možná díky zaměření aktivních badatelů soustředila spoustu úsilí na bádání historická.¹³ Zemsky české osvícenství se dorozumívalo převážně německy a díky tomu nebylo dostupné česky mluvícímu obyvatelstvu, které tvořilo většinu českých zemí. Díky tomu nemohla být probírané otázky tématy společenskými, ale pouze akademickými.

Pro široké lidové vrstvy byly tedy osvícenské ideje nedostupné. Jejich zprostředkování pro většinu obyvatelstva si dal za úkol publicista a novinář V. M. Kramerius, jež tak činil zpočátku prostřednictvím lidových brožur a jiných osvětových publikací, známá je *Knihy Josefova* z roku 1784, paradoxně napsaná formou biblického textu; modliteb a rozjímání,

---

¹² PÁNEK, Jaroslav a Oldřich TŮMA. *Dějiny českých zemí*. V Praze: Karolinum, 2008. s. 215

¹³ Exaktními vědami se zabývali např.: matematik J. Stepling a Jan Tesánek, astronom A. Strnad, či fyzik J. Gerstner. Jejich jména jsou ovšem zřídka zmiňována v českých učebnicích dějepisu, češtiny, matematiky, či fyziky. Oproti tomu jména vědců zabývajících se historií; G. Dobnera, M. A. Voigta, F. M. Pelcla, J. Dobrovského či J. A. Riegera jsou ve společenském povědomí, potažmo učebnicích, zastoupena daleko bohatěji.

způsobem odporujícím principům osvícenství, ale pro lidového čtenáře snadno čitelným a přístupným.

V roce 1790 pak Kramerius zakládá Českou expedici, první české nakladatelství a knihkupectví. Tento podnik je pak jednou z nejdůležitějších institucí pro České národní obrození, neboť umožňoval vydávání naučných i beletristických knih. Kramerius se také zaměřoval na vydávání literárních památek z veleslavínské doby, které obrození sloužily za vzor z hlediska jazykové úrovně. S Českou expedicí spolupracovali např.: F. M. Pelcl, J. Dobrovský, A. J. Puchmajer nebo bratři Thámové. Konkrétně Pelcl se jako první z českých akademiků rozhodl pro sepsání a vydání své několikadílné knihy „Nová kronika česká“ kompletně v českém jazyce a díky tomu povýšil češtinu na jazyk vědy.¹⁴

Snaha o popularizaci českého jazyka se pak dostala do povědomí obyvatel habsburské monarchie díky korunovaci Leopolda II. českým králem, neboť tato událost byla provázena publicistickou kampaní vedenou Krameriem za práva českého jazyka a českého národa. Veřejně před králem vystoupil J. Dobrovský se svou řečí příznačně pojmenovanou: „O stálé věrnosti, kterouž se národ slovanský domu rakouskému po všechen čas přidržel,“ se snažil Leopoldovi II. ukázat užitečnost nejen českého národa, ale i význam českého jazyka pro správu monarchie a nesmyslnost jeho potlačování ze strany státního aparátu. Díky této kampani byla založena katedra českého jazyka na pražské univerzitě a jejím vedením byl pověřen F. M. Pelcl. Při zahájení provozu katedry pak roku 1793 přednesl řeč, obsahově totožnou s řečí Dobrovského, kdy označil český jazyk za prospěšný pro obyvatele českých zemí, ale i pro habsburskou monarchii jako takovou. Tyto události naznačily další směřování českého národního hnutí, kde se v sobě snoubilo české vlastenectví, říšský habsburský patriotismus a vzdělaný osvícenecký kosmopolitismus.¹⁵

2.1.1 J. G. Herder jako základ panslavistické ideje

Chronologicky spadající do 2. poloviny 18. století, Herderova důležitost pro události a myšlenkové proudy dalších let v českých zemích je nepopíratelná. On sám byl německým osvícenským a protestanským kazatelem, působil v Rize, Štrasburku a Výmaru. Celkově dílo Herderovo se snaží vysvětlit, jaké by byly možnosti soužití svobodných národů za použití

---

¹⁴ Pánek (2008, s. 217)

¹⁵ Pánek (2008, s. 217)

pojetí přirozeného práva, jež si zapůjčuje od Rousseau. Nejvýznamnější je zřejmě jeho rozsáhlá práce *Ideje k filosofii dějin lidskosti*.

Při působení ve východních výspách německého osídlení se dostal do těsného kontaktu se Slovy a část jeho díla o nich pojednává. Roku 1791 jim věnuje stať, která je široce považována za předěl ve vývoji národních obrození jednotlivých západoslovanských národů. Srozumitelně v ní formuluje teze, vykreslující slovanské národy v pozitivním světle a používá k tomu osvícenskou představu o spravedlnosti. Tato práce mohutně zapůsobila na slovanské intelektuály nejen v českých zemích a dodala jim potřebné sebevědomí ve snaze o myšlenkovou konstrukci jejich národů.

Píše, že; „slovanští národové zabírají větší díl země než dějin“ ale „nebyli nikdy národem válečných a dobrodružných podniků jako Němci.“ Naopak, byli; „mravů krotkých, pohostinní a poslušní, protivilo se jim loupení a plení. To vše nic nezmohlo proti útlaku, ba naopak k němu přispělo. Neboť neucházejíce se o nadvládu nad světem, nemajíce bojechtivých dědičných knížat a dávajíce se raději v poplatnost, jestliže jen mohli v klidu obývati svou zemi, umožnili četným národům, zejména však národům kmene německého, aby se na nich těžce prohřešili.“¹⁶

Herder formuloval to, co by bylo dnes možné nazvat geopolitickými riziky české a slovanské státnosti.¹⁷ Prohlašoval, že největší slabina, kterou tyto národy mají, spočívá v jejich zeměpisném umístění. Z jedné strany sousedící s bojechtivými a agresivními Němci, ze strany druhé pak mají odhalená záda ke všem kočovným národům podnikajícím výpady z Asie do Evropy. Část Evropy obývanou Slovy považuje za jednu z nejkrásnějších a plnou ekonomického i společenského potenciálu, pokud někdy dojde na mírové soužití a bojovnost bude potlačována. Cítují; „budete i vy, tak hluboko kleslí, kdysi plní a šťastní národové, konečně procitlí ze svého dlouhého, nečinného spánku, konečně osvobozeni ze svých otrockých okovů, užívat svých krásných krajín od Asie až ke Karpatům, od Donu až k Muldě jako svého majetku a na nich budete moci slavit své staré slavnosti klidného obchodu a píce.“¹⁸

Z Herderova díla pak vyrůstá idea panslavismu, představa slovanských národů jako jednotlivých kmenů původního supraetnika, Slovanů. Faktem je, že slovanské národy mají příbuzné znaky, které lze vysledovat v jazyce i kultuře a tyto rysy měly podle panslovanistů

---

¹⁶ HERDER, Johann Gottfried von. *Vývoj lidskosti*. V Praze: Jan Laichter, 1941. Laichterova filosofická knihovna., s. 330-331

¹⁷ Krejčí (2009, s. 138)

¹⁸ Herder (1941, s. 332)

sloužit jako most, po němž se mohou tyto národy spojit a dosáhnout sjednocení v jednom státním celku. V aplikaci této myšlenky se pak typicky uvažuje o celku, kde by jeden velký slovanský národ měl vedoucí roli – Rusové.

Nutno dodat, že panslavismus nebyl úspěšný, neboť se nikdy nenašla politická vůle potřebná pro jeho realizaci. Přestože populární v 19. století, snaha o unifikaci se zastavila na hranici státních celků a ve 20. století se ztrácí zcela.

2.1.2 Pangermanismus

Stejně jako myšlenka slovanské vzájemnosti se v německy mluvících zemích vynořila i myšlenka vzájemnosti germánské, která fungovala analogicky k ideji panslavistické. Dostalo se jí však větší politické pozornosti a i snahy o realizaci, která vyústila ve světový konflikt. Dalo by se také říci, že posilovala ideu panslavistickou, neboť snahy o sjednocení germánských území byly přirozeně nepřátelské pro slovanské státy, které se proti tomu musely semknout.

Zmínku v této práci si ale zaslouží z jiného důvodu. Pro Čechy v zemích koruny české byla nebezpečná, neboť v pohraničí se nacházelo nezanedbatelné množství německy mluvícího obyvatelstva, které se pod vlivy této myšlenky mohlo vymezovat proti česky mluvícímu obyvatelstvu a především proti myšlence českého národního státu. V době vzniku samostatného českého státu se pak jednalo o paradoxní situaci, kdy bylo zároveň použito nároku na právo historické¹⁹ a na právo přirozené.²⁰ V případě západní části státu (českých zemí) bylo nárokováno právo historické (aby německá menšina nemohla odtrhnout části českého území), naopak na východě se argumentovalo právem přirozeným (Slováci neměli žádný precedent národního státu a byli po většinu času součástí uherské říše). Tento rozpor bude více rozebrán v poslední kapitole.

2.2 České národní obrození a jeho osobnosti s ucelenou geopolitickou koncepcí

---

¹⁹ Historické právo se opírá o existenci již ustálených územních celků, v tomto případě českých zemí.

²⁰ Přirozené právo upřednostňuje při rozhodování o změnách hranic státních celků reflektovat národnostní skladbu obyvatel.

České národní obrození navazuje na události konce 18. století. Kromě již zmíněné potřeby hájit český jazyk a místo českého etnika v rámci habsburské monarchie je mu vlastní také spojení s procesem jiným, přerodem společnosti z feudálního základu na společnost občanskou. Tyto dva procesy nejde od sebe v českých zemích zcela oddělit, neboť jejich nositelé jsou ti samí – obrozenci, kteří se zasazovali o propagaci českého jazyka a snažili se motivovat běžné obyvatele k národní uvědomělosti, byli nezřídka ti, kteří se zasazovali o změny politické, či předkládali řešení geopolitických problémů.

Tato práce se věnuje myšlence, která se později manifestuje jako politická, výběr obrozenců je tedy zúžen na ty, u kterých se dá vysledovat náhled na ideu češství z obou stran – tj., vymezení této ideje a geopolitická koncepce jejího řešení.

2.2.1 Ludovít Velislav Štúr (1815-1856)

L. V. Štúr byl slovenským filosofem, historikem, básníkem, jazykovědcem, ale především politikem a publicistou. Jeho přednášková činnost na bratislavské univerzitě dala vzniknout uskupení slovenských intelektuálů, jež sami sebe nazývali štúrovci. Do dějin středoevropského prostoru se Štúr zapsal dvojitým způsobem, jednak svými politickými aktivitami, které provázely revoluční rok 1848, ale také jazykovědnou činností, neboť měl lví podíl na kodifikaci spisovné slovenštiny.

V knize *Slovanstvo a svět budoucnosti*, která je jeho nejrozsáhlejším dílem, pak přichází s ucelenou geopolitickou koncepcí, jak uspořádat prostor střední a východní Evropy obývaný Slovany. Její vyznění je výrazně rusofilní a zároveň velmi antikomunistické, takže není překvapením, že kniha vyšla dvakrát rusky²¹ a kompletního vydání ve slovenštině se jí dostalo teprve v roce 1993. V ní Štúr rozvíjí teze panslavismus a podařilo se mu spojit historismus, používaný soudobými intelektuály k obhajobě demokratického a svobodomyšlného pojetí Slovanů, s geopolitickým systémem uspořádání českého i slovenského národa.²²

Stejně jako panslavismus, Štúr označuje jednotlivé slovanská etnika nikoliv za národy, ale za pouhé kmeny jednoho národa. Přichází pak se třemi různými modely soužití; slovanské federaci, austroslavismu a slovanské říše s ruskou hegemonií. Při porovnávání jednotlivých

---

²¹ V letech 1867 a 1909.

²² Krejčí (2009, s. 142)

možností mu nakonec jako jediný možný vychází možnost třetí, díky tomu, že: „Rusko má moc, obrovskou moc a tím i poslání a právo rozmetat všechny slovanské separatistické tendence a nárokovat si hegemonii v celé rodině slovanských národů.“²³ Panslavismus v této knize má charakter přesahující myšlenku sjednocení územních celků, má duchovní rozměr, Štúr uvažuje o historickém poslání Slovanů, pro něž za jeho života přichází doba.

Při přemýšlení o federativním uspořádání Slovanů, Štúr považuje za jediné přijatelné zřízení republikánské. Záhy potom vylučuje možnost, že by součástí tohoto celku mohlo být Rusko, neboť ho nepovažuje za schopné republikanismus přijmout. Zároveň vylučuje všechny státy, které mu podléhají. Součástí této federace by podle něj tedy mohlo být pouze Čechy, Morava, Lužice, Slezsko, Slovensko, Halič, Poznaňsko, Korutansko, Štýrsko, Istrie, Chorvatsko, Slavoňsko, Dalmácie a srbská Vojvodina respektive slovanské kmeny, které na těchto územích žijí. Další uvažování komplikuje fakt, že ani jediné z těchto území neexistuje samostatně, ale pod něčí nadvládou, čili jsou tyto kmeny rozděleny vnitřními nepřáteli. Nemałym problémem je i existence katolictví na některých územích.

Štúr tedy na cestě k federaci vidí 3 hlavní překážky; jednotlivé kmeny nejsou jazykově ani literárně homogenní, naznačené území federace je jen velmi obtížně geograficky propojitelné a neexistuje ani jednotný názor na náboženské vyznání. Nepřekvapivě, ostatní, sousedící národy (Němci, Maďaři, Italové) by pravděpodobně nenechali takové sjednocení proběhnout, ačkoliv Rakouský stát má Štúra za slabý a nepředstavující překážku. Zároveň by nově vzniklý stát byl problémem i pro Rusko, neboť by pro něj představoval přirozenou geopolitickou opozici. Štúrovým závěrem je, že federativního uspořádání není možné dosáhnout.

Austroslavismus neboli představa Rakouska jako slovanského centra je pro Štúra horší, než federativní uspořádání. V jeho historickém pojetí se Rakousko nikdy neodklonilo od úkolu Východní marky založené Karlem Velikým a to germanizace Slovanů. Rakousko tedy podle něj nikdy nemělo na svědomí dobré bytí slovanských národů a vnímá ho jako opresivní skrze poněmčování, katolický vliv a byrokracii. Stejně tak se staví k Turecku, obě země považuje za žalář pro slovanské kmeny. Štúr tedy Rakousko vylučuje z budoucnosti Slovanů.

Rusko je podle Štúra jediný svobodný slovanský stát, který zachraňuje slovanskou čest. Ovšem má problémy, které neváhá tvrdě kritizovat, především poddanství, které

---

²³ L'UDOVIT ŠTÚR. PREL. ADAM BŽOCH. *Slovanstvo a svet budúcnosti*. Bratislava: Slovenský Inšt. Medzinárodných Štúdií, 1993. s. 131

označuje za zlořád. Navrhuje proto reorganizovat její systém ve stylu, který je svérázně demokratický; nejmenším organizačním celkem je obecina, jež se skládá v župy a ty tvoří stát.²⁴ Toto uspořádání považuje za proveditelné a přijatelnější než konstitucionalismus západní Evropy. Ovšem k tomu, aby byla idea Rusko-slovanská říše proveditelná, klade si další dva zásadní požadavky a to všeobecný přechod k pravoslavné víře a přijetí ruštiny jako všeobecného úředního i literárního jazyka. Pravoslavnou církev idealizuje a dává ji do kontrastu s církví katolickou, ve smyslu, že nikdy neměla snahy o světské panování ani náboženství zneužívat pro světské cíle a ke slovanskému člověku se stavěla s láskou. Takové geopolitické uspořádání považuje Štúr za vyhovující a prospěšné pro všechny slovanské kmeny.

Samozřejmě není Štúr zcela naivní a nepředpokládá, že by slovanská etnika odhodila své národní jazyky, náboženství a v mnoha případech i antipatie k Ruské říši. Cituji: „Nelze očekávat, že naše kmeny překonají svou lidsky pochopitelnou samolibost a dobrovolně se odhodlají na tento velký krok ke sjednocení... O tomto velkém kroku se rozhodne ve prospěch Slovanů až pod tlakem důležitých politických událostí.“²⁵

Pro Štúra nemohlo být jednoduché k tomuto závěru dojít, neboť tím dokonce třikrát porušil své předchozí ideály. Přenesl se přes své bývalé přívrženectví k Rakousku, zapřel své luteránské vyznání, když tvrdil, že přijetí pravoslaví je nutné a dokonce jakožto obrozenec a autor spisovné slovenštiny požadoval přijetí ruštiny. To ale jenom ilustruje, jak považoval toto řešení za jediné možné. Pozoruhodné je i to, že se vůbec nezabýval možností vzniku národních států, stejně jako pro Palackého byla pro něj tato cesta k obraně zájmů Slovanů natolik nereálná, že se jí prostě odmítl zabývat. Jeho práce je významná, protože jako první poukázal na špatné postavení slovanských národů na území habsburské monarchie a jako první ztratil naději v možnost Rakouskou říši reformovat.

2.2.2 František Palacký (1798-1876)

F. Palacký byl zakladatelem novodobého českého dějepisectví a patrně nejvýznamnějším českým politikem 19. století působícím ve staročeské straně. Kromě toho, že stál za položením základního kamene Národního divadla v Praze, také v roce 1863

---

²⁴ Štúr (1993, s. 130-165)

²⁵ Štúr (1993, s. 173)

vystoupil s českým státoprávním programem založeným na historickém právu národa. Přesto, že vždy hájil zájmy českého národa, nikdy nepožadoval jeho odtržení od habsburské monarchie. Možnost obhájit české zájmy pak viděl v její přeměně ve federální stát, který by dohlížel na svobodu jednotlivých národů, jež by si byly rovny. Propagoval národní jednotu Čechů a Slováků. To, že jeho vize federalizace Rakouské monarchie nebyla splněna, vedlo mimo jiné k tomu, že odmítl jmenování do panské sněmovny říšského parlamentu. Přestože za jeho života nebylo dosaženo ideje federalizace, naopak, musel „zkousnout“ realitu Rakousko-Uherského vyrovnání, před kterým varoval, stojí dodnes jako velká morální autorita a jeho postoje i historický pohled na české dějiny, jimž vdechl smysl, inspiroval pozdější politické figury při tvorbě českého státu.

Od jeho práce politické je neoddělitelná jeho historická vize. Nejslavnější z jeho prací jsou pětisvazkové Dějiny národu českého v Čechách i v Moravě. Jejich první díl byl psán německy, ostatní jsou již v češtině, dílo bylo vydáváno mezi lety 1836-1876. Zabývá se dějinami českého národa do roku 1526, který zároveň historicky definuje. Odmítl psát o dějinách pozdějších, neboť se obával, že dílo by bylo cenzurováno. Byl silně ovlivněn G. W. Hegelem a jeho dílo proto zahrnuje dva výrazné znaky převzaté od tohoto velikána; princip dějinnosti, pojetí dějin jako procesu, který má své směřování, a postup teze-antiteze-syntéza, který se odráží na jeho pojetí dějinné osy. Zároveň byl ovlivněn Herderem, neboť romanticky přisuzuje národům jako celkům určité negativní či pozitivní kvality.²⁶

Hlavní tezí Palackého dějinného díla je existence českého národa, který má dvě větve, v Čechách a na Moravě. Antitezí, proti které se český národ vymezuje, je národ německý. Čechům jsou přisuzovány kvality demokratičnosti, lásky ke svobodě, pohostinnosti, nenásilné povahy a snahy o mírově soužití. Oproti tomu Němcům jsou přisuzovány kvality ne nutně negativní, ale v rozporu s naturelem českým; organizovanost, důraz na hierarchii, pracovitost, snaha vše kontrolovat a rozpínavost. Český národ je tak vymezen v opozici proti německému. Syntézou těchto dvou národů je potom jejich soužití na společném území, jak to nazývá Palacký, jejich „Stýkání a potýkání.“ To potom slouží téměř jako šablona přikládána na jednotlivá období českých dějin, která umožňuje jednoduše zjistit, zda bylo období pro český národ prospěšné či nikoliv.

Namátkou tedy samostatnost českých knížat v 9. století je vnímána pozitivně. Naopak jejich podlehnutí vlivům Svaté říše římské o století později je vnímáno jako pokoření slovanského demokratického a svobodného ducha. Vrchol českých dějin je nalezen

---

²⁶ PALACKÝ, František. *Dějiny národu českého*. Praha: Ottovo nakladatelství, 2017.

v husitství, neboť ho vnímá jako povstání svobodného českého ducha a navíc ho doplňuje požadavek svobody svědomí navracejícího se k prvotním křesťanským ideálům. Katolická konfese je vnímána jako německé vyznání, což je pochopitelné vzhledem k pozdějším pokusům habsburské monarchie o rekatolizaci českých zemí a vzhledem k faktu, že Palacký sám byl protestantem.

Odtud je pak pouze krok k filosofii českých dějin a jejich východisku. Pro Palackého je to kultivace vlastností, které jsou pro Čechy unikátní – jejich láska ke svobodě a demokratičnosti. Tudíž konečným cílem českých dějin by mělo být dosažení svobody a demokratičnosti. To ale Palacký nevidí v samostatném státu, neboť politická situace doby nepřipouští tuto možnost jako reálnou. Jeho analýza dobových mezinárodních vztahů a zahraniční politiky českého národa mu přináší jinou variantu geopolitického uspořádání, které by bylo pro český národ přijatelné – vytvoření středoevropského státního celku, který by byl schopen čelit rozpínavosti velkých států situovaných na východ i na západ.

„Kdyby státu rakouského nebylo již od dávna, museli bychom v interesu Evropy, ba humanity samé přičiniti se co nejdříve, aby se utvořil,“²⁷ píše Palacký ve známém Psaní do Frankfurtu. V tom samém dokumentu lze nalézt jeho vymezení se proti mocenským celkům Východu i Západu.

„... hrozí během čím dál rychlejší zploditi a založiti univerzální monarchii, tj. nepřehledné i nevyslovitelně zlé neštěstí bez míry a hranic, jehož bych já, Slovan tělem i duší, pro dobré lidské neméně těžce želel,“²⁸ píše na adresu Ruska. Je zde patrný strach, v souladu s Herderem vymezenými definicemi Slovanů, že říše ruská vládne absolutně a její způsob vlády nenechává žádný prostor pro největší slovanský povahový rys – svobodu. Vymezuje se proti ruské monarchii, ale zdůrazňuje, že to není, protože by byla ruská, ale protože je univerzální, zahrnující vládu nad všemi složkami společnosti a neponechávající žádný prostor svým občanům. Dokonce ruský způsob vládnutí označuje za „amalgámu vládních zásad mongolských a německých.“²⁹

Také píše, že země Koruny české nikdy nepatřily k žádnému z německých krajů, jejich historická existence jako samostatného neněmeckého celku je podle něj nezpochybnitelná už proto, že německým císařům v Čechách nepřislušela moc exekutivní, zákonodárná ani soudní. Jeho hlavním argumentem frankfurtskému sněmu, který chtěl přeměnit německé společenství

---

²⁷ PALACKÝ, František. *Úvahy a projevy*. Praha, 1977. s. 161

²⁸ Palacký (1977, s. 160-161)

²⁹ Palacký (1977, s. 293)

panovníků ve stát německého národa, bylo, že; „dosavadní spojení země České s říší Německou pokládáno i považováno býti musí nikoli za svazek národu s národem, ale za svazek panovníka s panovníkem.“³⁰

Z výše uvedeného je patrné, že Palacký odmítl představu zapojení Čech do říše německé. Stejně tak panslavismus ve spojení s Ruskem, tak jak si ho představuje Štúr, je pro něj nepředstavitelný. Aby bylo možné nahlédnout na jeho geopolitickou představu středu Evropy, je třeba nahlédnout na habsburskou monarchii z hlediska teleologického, tj. jaký účel a smysl jí Palacký přisuzuje.

„Útvor státu rakouského bral původ svůj, aspoň prostřečně z velkého ruku, pocházejšího také z Asie, totiž z násilného vtírání se národu a panství tureckého do Evropy.“ Kočovnické tlaky skupin z východu, které představovaly pro usedlé národu středu Evropy nebezpečí, Palacký nepodceňuje, možná je to i jeho historickým náhledem, kde mongolové a jiné asijské národy skutečně představovaly pro Evropu nebezpečí. Toto nebezpečí však končí s příchodem novověkého válečnictví a příchodem střelných zbraní a děl, jejichž tvorba přesahuje možnosti pasteveckých ekonomik. V novověku je toto nebezpečí ztvárněno Osmanskou říší: „Ochrana proti Turkům bylo tedy první společné interese i povolání, jež poutalo národy a panovníky říše rakouské navzájem.“³¹

Za zmínku stojí i další rozměr vztahu k Rakousku, který Palacký naznačil v o 17 let novějším dokumentu, Ideji státu rakouského. Ztotožňuje Rakouskou státní moc s římskokatolickou konfesí a označuje ji za oporu papežství v boji proti protestantismu; „z jedné strany mu bylo hájiti křesťanstvo před návaem mohamedánství, z druhé zamezovati pokrok takzvané reformace církevní.“³² Ve chvíli, kdy habsburské mocnářství ztrácí svou funkci obrany Evropy proti tureckému nebezpečí, stojí již pouze proti reformaci, kterou Palacký považuje za pokrokovou a tvořící novou evropskou dobu. Zde je silně znát jeho protestanské vyznání. Vyplývá z toho také, že je třeba nalézt pro Rakousko novou úlohu v měnící se Evropě.

V Ideji státu rakouského je také vidět názorový posun, který Palacký zažíval. Období pasivní rezistence české politiky neneslo žádné ovoce a byl pouze nucen přihlížet sblížování Rakouské a Uherské strany, aniž by z toho další národy monarchie měly prospěch. Obava z dualismu je tehdy již zcela nezastřená: „Den svolání dualismu stane se, nutností přírody

---

³⁰ Palacký (1977, s. 159)

³¹ Palacký (1977, s. 336-337 a 161)

³² Palacký (1977, s. 337)

neodolatelnou, spolu také den narození panslavismu ve formě jeho nejméně a kmotři jemu budou rodičové onoho.“ Po přiznání nevyhnutelnosti dualismu přichází jeho slavná věta: „My Slované budeme tomu hleděti s upřímnou bolestí vstříc, ale bez bázně. Byli jsme před Rakouskem, budeme i po něm.“³³ Nutno dodat, že přijetí dualismu bylo uspišeno politickými událostmi roku 1866, porážkou na severu Pruskem a ztrátou Benátska v rakousko-italské válce. Dualismus byl zřejmou snahou habsburského dvora o konsolidaci domácí situace a získání silného vnitřního spojence.

Při konstrukci své představy federativního státu vycházel Palacký z přesvědčení, že je možné spojit národní princip s historickým právem. Rozdělení moci mezi historické útvary a panovníka by měla zajistit hladké řešení vnitřních problémů a zároveň umožnit celku, aby vystupoval jednotně v zahraničních otázkách. Jednalo by se tedy o hereditární konstituční monarchii, kde by centrální vládě jednotlivé země poskytovaly ze své autonomie centrální moci jen to, co je nezbytně nutné, zatímco jednotlivé státy by mezi sebou byly zcela rovné. Dle návrhu ústavy měla říšská vláda obsahovat pouze pět členů, premiéra a ministry pro zahraniční záležitosti, finance, válku a obchod a veřejné práce.

„Potřebí je dopřáti jednotlivým národům rakouským tolik autonomie, tolik svobodného politického pohybování, tolik vlastního parlamentárního života, kolik stačí, aby bez újmy jednoty říšské rovnoprávnost národov stala se pravdou, a kolik potřebí, aby odstranilo se nejen skutečné nebezpečnosti, ale i boleplodná tvárnost helotismu u jedněch, panství u druhých. Pokudkoli národové budou míti příčinu bát se o národnost svou, potud nebude v Rakousku nikdy spokojenosti a míru.“³⁴ Z tohoto nároku svobody a rovnosti na svou federaci Palacký nikdy neustoupil.

Konkrétní představa, jak říši rozdělit, se proměňovala v čase. Zde je rozdělení, které Palacký představil začátkem roku 1849 na ústavodárném sněmu v Kroměříži, těsně předtím, než byl sněm rozpuštěn císařskou mocí.

Mluvil o osmi skupinách zemí:³⁵

- Země německo-rakouské: Dolní a Horní Rakousko, Štýrsko a Korutany, Salcbursko, německá část Tyrol, Voralbersko. Velmi podstatné je, že do tohoto výčtu počítal i s německy mluvící částí Čech, Moravy a Slezska.
- České země: České části Čech, Moravy a Slezska, ale také uherské Slovensko.

---

³³ Palacký (1977, s. 338)

³⁴ Palacký (1977, s. 226)

³⁵ Krejčí (2009, s. 178)

- Polské země: Halič a Krakov, podkarpatí, část Bukoviny.
- Ilyrské země: Slovinské země včetně jazykově slovinské části Štýrska a Korutan, Kraňsko a Přímoří.
- Vlašské země: Italská část Tyrolska, Lombardie, Benátsko.
- Země jihoslovanské: Dalmácie, Chorvatsko, Slavonsko, Vojvodina.
- Maďarské země: Maďarská část Uher a Sedmihradská.
- Rumunské země: Rumunské části Sedmihradská, Uher a Bukoviny.

Z výše uvedeného je pro tuto práci důležité, že Palacký uplatňuje přirozené právo při zařazení českých Němců do vlastního státního celku. Také je podstatné, že Slováky přiřazuje do státního celku k Čechům, také na základě přirozeného práva. Tím se nejen vynořuje myšlenka jednotného československého národa, ale poprvé též československý stát jako geografická státní jednotka.

Pravdou je, že podobné úvahy o federalizaci se objevily i na úrovni rakouské vlády. V roce 1848 zadal ministerský předseda Felix Schwarzenberg hraběti Janu Majláthovi vypracování plánu na reorganizaci monarchie. Tento plán pracoval se sedmi národními celky. Podkarpatští Slované měli být odtrženi od Uher a těsněji připojeni k Rakouskému dvoru. Tento návrh ale nepracoval s rovností a svobodou stejným způsobem jako návrh Palackého, jednalo se o efektivnější rozdělení z hlediska správy. Po revolučním vyvrcholení čtyřicátých let návrh upadl v zapomnění.

Podobně přistupoval k potřebě reorganizace Maďar Lajos Kossuth, maďarský politik, právník a revolucionář, který v revolučních letech 1848-49 byl předsedou Výboru pro ochranu vlasti. Tento výbor prohlásil nezávislost Uherska na habsburské monarchii. Revoluce byla ovšem vojensky potlačena. Jeho koncept federalizace nezahrnoval Rakousko a počítal se samostatností Čech, ale neuznával samostatnost Slováků. Paradoxní je, že si pečlivě vybíral, jaká etnika bude považovat za národ a jaká nikoliv, Slováky, Rumuny i Srby považoval za pouhý lid, který si nemůže klást požadavky a je integrální součástí Uherska. Stejně jako předchozí návrhy, ani jeho se nikdy nedočkal ani snahy o uskutečnění.

Sám Palacký několik let před smrtí nazval svou myšlenku o nutnosti Rakouska z roku 1848 obrovskou chybou; „největší, které jsem si vědom, že jsem se kdy dopustil: Počítal jsem s činiteli, kteří se později neosvědčili; domníval jsem se, že držitelé moci v Rakousku, tehdyž jako dříve i později skoro výhradně němečtí, mezi nimi i poctivci uznání, dogmatu o národní rovnoprávnosti přesvědčovali a jím se řídit byli ochotni ne pouze z okamžité nutnosti, nýbrž z upřímného přesvědčení, z vlastní svobodné vůle. – Důvěra v lidskost a lásku Němců ke

spravedlnosti; kdo za to pozdvihne na mne první kámen?“³⁶ O dva roky dříve v Doslovu k Radhostu bylo jeho zklamání reálnou Rakouskou politikou také znatelné; „...kterak bylo předvídati, že Němci vzdělání mluvíci budou o svobodě a konstituci, a prováděti jen panování jedněch nad druhými? Že velebiti budou práva osob, ale práva národův šlapati nohama? Že tedy budovu svého státního práva zakládati budou na lži a nesmyslu? Že prohlásí rovné právo všech, nám Slovanům ale přisoudí jen povinnost poslušnosti?“³⁷

S přijetím dualismu padly veškeré naděje Čechů na rovnoprávné postavení v rámci Rakouské monarchie. To se odrazilo na české politické scéně, která prošla svou katarzí, a staročestí politici museli uznat neúspěšnost své pasivní politiky. Zároveň s beznadějnou situací v politice rostlo napětí mezi Čechy a Němci. O necelé půlstoletí později však vstoupil do politické hry nový faktor, který Češi dokázali využít ve svůj prospěch, 1. světová válka.

---

³⁶ Palacký (1977, s. 161)

³⁷ Palacký (1977, s. 449-450)

3 Tomáš Garrigue Masaryk (1850-1937) a idea české státnosti

T. G. Masaryk je všeobecně uznávaný jako jedna z největších postav české historie, ne-li největší. Přináleží mu dokonce přízvisko „tatiček,“ kterým ho poprvé nazvali vojáci československých legií. Okolo jeho osoby se vytvořil kult, jeho jméno lze nalézt v názvech ulic, škol i budov, a je jediným prezidentem, který za zásluhy pro stát byl odměněn třetím funkčním obdobím. Dodnes je uznávanou osobností, ke které se politici i akademici staví veskrze pozitivně.

Výčet jeho úspěchů zahrnuje působení na univerzitě jako profesora filosofie a bohatou publikační činnost. Jedním z nejvýznamnějších zásahů do politického života Čech byla tvrdá kritika tzv. Rukopisů, falsifikátů básní, jež měly dokázat dlouhou kulturní tradici českého národa, a také jeho nesmlouvavý odpor vůči antisemitismu, který se projevil v tzv. hilsneriádě. Za 1. světové války byl jediným poslancem říšské rady, který odešel do zahraničí a stal se hlavní postavou odboje proti Rakousko-Uhersku. Jeho názory a publikace měly velký vliv na filosofické i politické myšlení v Československu.

Jeho zásluhy o vznik republiky jsou trojí:³⁸

- a) Stál v pravou chvíli mezi těmi, kteří věřili v možnost obrany národních zájmů skrze vytvoření samostatného státu. To bylo umožněno díky manévrovacímu prostoru, který československé zahraniční politice poskytla první světová válka. Toto své přesvědčení byl pak schopen obhájit a propagovat s takovou silou, že si k tomuto úkolu získal spojence nejen mezi českými a slovenskými politiky, ale i mezi zahraničními emigranty, kteří do jeho snah byli ochotni investovat nemalé zdroje. Skupina lidí snažících se o samostatný československý stát byla značně diverzifikovaná a on se stal jejím hlavním představitelem a pojivem.
- b) Dokázal vtisknout ideji československé státnosti přesvědčivou formu ve všech rozměrech; území a hranice, pojetí suverenity, charakteristika obyvatelstva a definice nepřátel i spojenců.
- c) Díky přesvědčivé prezentaci správnosti a užitečnosti této ideje v zahraničí se mu potom dostalo záruk, že takovýto stát má vůbec šanci vzniknout.

---

³⁸ Krejčí (2009, s. 189-190)

3.1 Zdroje Masarykova pojetí české ideje

Masaryk samozřejmě nepřišel s pohledem na český národ sám. Jeho názor na ni, který pak působil na veřejnost, je výslednicí snah národního obrození a protestantské etiky, která je v jeho díle zřetelná. Náboženský základ jeho pohledu na věc je pak přítomný především v preskriptivních částech jeho díla. Dále pak staví na svých předchůdcích, intelektuálech a literátech reprezentujících české národní obrození.

3.1.1 Masaryk a humanita

Tento pojem je třeba zmínit jako první, neboť se jedná o základní stavební kámen Masarykovy filosofie a politického snažení. Zároveň je to také patrně nejkontroverznější součást jeho díla. Je to dáno nepřesností definice a faktem, že Masaryk humanitu pojímá na religiózním základě, což pouze přidává na nepřesnosti.

V Janu Husovi Masaryk definuje humanitu: „ideál humanitní, základní a stěžejní idea, vedoucí všecko úsilí buditelské a obrodní, je idea naší reformace: humanita je jen jiné slovo pro bratrství a na této myšlence zejména Palacký budoval náš program národní.“³⁹

Tato definice není příliš konkrétní, je ale zřejmě nejkonkrétnější, s jakou Masaryk přišel. Předpokládá u ní čtenářovo porozumění a souhlas s určitým výkladem dějin a zejména církevní reformace. Jinde přichází s tezí, že ideál humanitní znamená; „čeho sobě nechceš, jinému nečiň.“⁴⁰ Tato definice je ale také problematická, neboť, na rozdíl od Kanta, tento imperativ nepojímá kategoricky, čímž vzniká další zmatení.

V Masarykově pojetí se lze bránit napadení zbraní a zranit tak útočníka. Dokonce tato aktivní obrana je jedním z jeho hlavních argumentů pro jeho politické počínání v průběhu 1. světové války. Pro tuto obranu taktéž argumentuje svou humanitou. Sám není schopen dostatečně tento rozpor dostatečně vysvětlit, nebo alespoň zůstává nepochopen. Následující řádky jsou výtahem jeho ospravedlnění, když je jeho humanita napadena jako „relativní“:

„...připouštím prý taktiku, že může každému nastati doba, že se proti násilí musí bránit železem, netoliko prací a rozumem... co nejvíce humanitní taktika ustavičně, a i při této

---

³⁹ MASARYK, Tomáš Garrigue, BRABEC, Jiří, ed. *Česká otázka: Naše nynější krize; Jan Hus*. Česká otázka 8. vyd., Naše nynější krize 7. vyd., Jan Hus 9. vyd. Praha: Masarykův ústav Akademie věd ČR, 2000. s. 314

⁴⁰ Masaryk (2000, s. 73)

relativnosti, když to musí býti, vzíti někdy železo...“ nastiňuje Masaryk argument pro relativitu jeho humanity. Tomu se brání; „nesprávně podal můj názor hlavně jednoduchým podškrtnutím jednoho slovíčka: uvádí totiž z mého článku větu, že se člověk může, ba musí bránit železem, a ve větě té podškrtnl právě slovo železo... Já ovšem toho slova železo nepodškrtnl, protože na něm neleží tíže myšlenky mé... aby vynikl smysl učení mého (a o to šlo), pak musil podškrtnout slovo bránit... Tedy: bránit – ano! Relativnost humanity a tak dále – ne!... Vždyť neběží o to, je-li odpor mezi naším jednáním a životem (rozumí se samo sebou, že je, a jak říkám, i bude), než o to jde: je-li odpor ten správný a oprávněný; neběží o to, co v životě je, nýbrž co být má, neběží o to, co dělají jiní, neběží o cizí nehumánní jednání, nýbrž o to běží, co mám a co chci dělat já, ten vnitřní člověk – o to běží, mám-li a smím jednat proti vlastnímu smýšlení, či ne.“⁴¹

Z výše uvedeného není zcela jasné, jaké mantinely Masarykova humanita vlastně má. Přestože tvrdí, že relativní není, alespoň v dnes chápaném smyslu toho slova, relativní bezpochyby je. A to je netypické, pro zásadu mající kořen v náboženství, které normálně nepřipouští utilitární výklad etiky. K možnosti boje ještě dodává: „Tedy bránit se, ale ne provokovat sám, a jen proti zřejmému, neprovokovanému násilí třeba i železo, avšak železo teprve tehdy, když není žádné zbraně neželezné. Kdy to je, o tom také nerozhoduje nějaká hluboká filosofie, nýbrž zkušenost velmi prostá, ovšem zkušenost lidí soudných a rozumných... A právě tak jsem řekl já v České otázce, že národ český k násilné taktice nemá již příčiny – netajil jsem si a netajím si, že užívání železné taktiky vždy bylo prostředkem nejlehčím, nejlehčím i tyranům, i jejich odpůrcům.“⁴²

Obraz humanity je tedy nejasný. Vzhledem k tomu, kolik Masaryk přiznává svobody v jejím výkladu, ačkoliv v citátu předpokládá, že se o ní budou rozhodovat lidé zkušení a soudní, je její relativizace na místě. Bohužel, tato relativizace dává vzniknout nepevnému základu české ideje, který je vždy napadnutelný.

Možná je však třeba to Masarykovi prominout. Byl bezpochyby člověkem zbožným a věřícím a tak víra tvoří velkou část jeho přesvědčení. Víru, která není z podstaty racionální, nelze rozebrat racionálními metodami, ani ji nelze vysvětlit. Nezbyvá tedy než konstatovat, že jedna z nohou české ideje, humanita, je z vědeckého pohledu velmi vratká, přesto však svému účelu posloužila.

---

⁴¹ Masaryk (2000, s. 242)

⁴² Masaryk (2000, s. 251)

3.1.2 Masaryk a J. Dobrovský (1753-1829)

„Dobrovský pochopil i praktickou váhu slovanské ideje a předstihl v té příčině své vrstevníky i v tomto ohledu,“⁴³ tvrdí Masaryk. Dobrovského má za zakladatele slovanské ideje v Čechách a v komentáři Dobrovského řeči adresované králi Leopoldovi druhému souhlasí s historickými milníky, jež Dobrovský předestírá. Souhlasí také s jeho vyjádřením vztahu k habsburské monarchii, což odpovídá dobovému diskurzu (Česká otázka byla vydána roku 1895):

„...ukazuje, že my Čechové více než jiní národové máme příčinu k oddanosti k rodu panovnickému, a to proto, že ve skutečnosti, a zejména od nastolení Marie Terezie, národ český byl věrný, dokazuje to v neblahých pro jeho zemi válkách, a po druhé proto, že my Čechové zároveň s ostatními národy slovanskými císařský dům udrželi jsme při jeho lesku a že budoucně jej budeme moci chránit... Čechové jsou panovníku věrni nikoli proto, že po odboji proti Ferdinandu II. poznali, jak se nevěra mstí, nýbrž hlavně z toho důvodu, že poznávají ve svém králi spravedlivého a moudrého zákonodárce.“⁴⁴

Co však na Dobrovském Masaryk vnímá nejpozitivněji, jsou jeho morální postoje. Přestože Dobrovský touží po literární rovnoprávnosti češtiny s němčinou (čímž je definována celá 1. generace národního obrození), tak píše většinu spisů německy. Je to z prostého důvodu, že nejenom nezanedbatelnou část jeho čtenářského publika tvoří Němci, ale i většina jeho zdrojů je v němčině. Dobrovský ovšem nezaujímá negativní postoj k Němcům, se kterým se Masaryk často setkával ve svojí době a který považuje za negativní jev:

„Dobrovský necítí žádného zášti a žádné – řekl bych- kulturní závisti k Němcům, ačkoliv zatracoval „d'ábelskou“ germanizaci. Jemu proto nevadí, že Němci dokonce by mohli nalézt metodu pro naši slovanskou osvětu. Tak dovede myslit i cítit pouze člověk, netoliko veliký duchem a srdcem, nýbrž člověk naskrze pozitivní, nepotřebující pro své úsilí nelásky a závisti k cizímu. Takových lidí je vždy málo – většina lidí, milujíc vlastní, domnívá se, že musí nenávidět cizí. Dobrovský v tom nám byl zářným zdrojem nemalichernosti, která v boji o jazyk, jak my jej vést musíme, nesnadno se vyvíjí. Dobrovský byl skutečně humánní Slovan, to, čeho ani Kollár, ačkoli in abstracto to kázal, konat nedovedl.“⁴⁵

---

⁴³ Masaryk (2000, s. 32)

⁴⁴ Masaryk (2000, s. 32)

⁴⁵ Masaryk (2000, s. 36)

V tomto citátu lze nalézt jeden z pilířů Masarykova myšlení, nejen o české otázce, ale obecně. Nenávist není pro něj konstruktivním pocitem, na kterém by bylo možno stavět a nebojí se jí vyčíst ani jiným velkým mužům národního obrození: „Tuto klidnou, sebevědomou vlastnost nervóznější potomci Dobrovského ne všichni dovedli pochopit a ocenit, nedovedli poznat sílu, sílu vpravdě slovanskou. A proto se vyskytly hlasové, kteří Dobrovského zrádcovali – je mi trpké musít si přiznat, že tohoto vlasteneckého tažení dopustil se i Palacký vedle Šafaříka a Jungmanna...“⁴⁶

Zároveň hájí Dobrovského skepsi, která byla přítomna v jeho díle ve smyslu pochybování o „živoucnosti českého národa.“⁴⁷ Tuto skepsi považuje za přirozený atribut jeho poctivé práce a literární cti. Zároveň skepsi sám aplikuje ve svém akademickém boji o pravost Rukopisů, Dobrovského pokládá sám sobě za vzor: „S pozitivností Dobrovského souvisí jeho literární čestnost a kritická odkrytost. Ani tomu naši vlastenci, starší i novější, posud nedovedou rozumět, jak se objevilo v zahanbující míře v posledních bojích proti podvrhům, proti nimž už Dobrovský bojoval. I v tom Dobrovský musí nám být vzorem... Nemysliž nikdo, že bych rád zamazal Dobrovského skepsi. Nikoli, on skutečně pochyboval; avšak – jak? Copak nemluví řečí dost jasnou jeho neúmorná, nadšená práce?... To pochybování bylo jednou z podmínek a hlavních rozumových pružin české a slovanské ideje.“⁴⁸

Z výše zmíněného lze snadno odvodit další pilíř Masarykova myšlení. Je jím poctivá, kritická práce bez zkratk, jejíž absenci Masaryk vyčítá soudobé politické scéně.

3.1.3 Masaryk a J. Kollár (1793-1852)

Kollár je slovenským buditelem, který proslul svým dílem Slávy dcera. Pro národní obrození je významný propagací Herderových idejí o charakteristikách Slovanů a jejich vzájemnosti v slovenském jazyce. Od Masaryka sklízí kritiku jednak za homogenní idealizaci Slovanů a také za absenci metodologie, jež by onu práci podpořila: „Na Slovensku a v Slovácích Kollár vidět mohl a viděl ty krásné vlastnosti, jež podle Herdera viděl na Slovanech všech. Může být spor, zdali Kollárova charakteristika Slovanů odpovídá ve skutečnosti Slovanům všem; avšak mně není pochybnosti nejmenší, že Kollár správně vycítil

---

⁴⁶ Masaryk (2000, s. 36)

⁴⁷ Masaryk (2000, s. 33)

⁴⁸ Masaryk (2000, s. 36 – 37)

pěknou náuru slovenského lidu a že jeho charakteristika Slovanů je docela živý obraz Slováků... Kollár ovšem neznal dostatečně všech slovanských kmenů a přirozeným způsobem zobecnil, co pozoroval ve svém okolí, v čem sám žil a působil.“⁴⁹

Kollárovo líčení Slovanů tedy Masaryk pokládá za nepřesné a idealisticky zkreslené. Stejně tak nesouhlasí s jeho popisem Germánů a Maďarů, která považuje za zkreslená, ovšem opačným směrem, že jsou líčeni v příliš negativním světle. Vidí tak v celém Kollárově díle rozpor a skrze tento rozpor lze rozpoznat i Masarykův vlažný přístup k panslavistické ideji a argumentům založeným na Herderovi.⁵⁰

„... že mezi Germány a Slovy ustanovil rozdíl tak naprostý, který se jeho základní filozofické ideji, humanitě, přičí. Avšak i to jsme již doznali, že Kollár nebyl s to, ideu národnostní a humanitní souladně scelit.“⁵¹

Tato výtky je zřejmě mířena k faktu, že Kollár se svým dílem jen velmi málo dotýká dvou oblastí, jež jsou pro Masaryka důležité, tj. oblasti náboženské a její skloubení s ideou národní a také oblasti politické, reálné implementace svých panslavistických ideálů.⁵²

3.1.4 Masaryk a J. Palacký

Pro Masaryka je Palackého teorie dějin základním stavebním kamenem a zároveň vyvrcholením snah obrození. Díky tomu, že Palacký vymezuje minulost českého národa, tak je schopen určit i jeho cíl v budoucnosti, jeho smysl. Spojnicí mezi těmito dvěma body, minulostí a budoucností, je pak dle Masaryka reálná politická činnost: „Palacký nám ukázal vlastní minulost českou, ukázal nám, co v historii jsme vykonali velikého i malého, Palacký svazoval přítomnost k minulosti, a tak dotvrdil dílo Dobrovského a ostatních křísitelů. Palacký se tím stal zakladatelem národního programu českého, stal se vůdcem a Otcem národa.“⁵³

Této myšlence se dostalo značné kritiky od dějepisců pracujících pod vlivem pozitivismu, kteří chápání národa tak, jak ho přináší Palacký, považovali za nepravdivé, neboť jeho vývody nelze ověřit. Dialog je znám jako „Spor o smysl českých dějin,“ a trval až do třicátých

---

⁴⁹ Masaryk (2000, s. 49)

⁵⁰ Masaryk (2000, s. 62)

⁵¹ Masaryk (2000, s. 63)

⁵² Masaryk (2000, s. 73)

⁵³ Masaryk (2000, s. 72)

let dvacátého století. Problematické pro tyto pozitivistické dějepisce byla především teze, že dějiny mají nějaký smysl, s čímž Masaryk nemohl souhlasit, protože by mu to vážně narušilo celou existenci ideje českého národa. Spor končí bez zřejmého výsledku, neboť je přerušen 2. světovou válkou, která odsouvá intelektuální debaty do pozadí. Po jejím skončení jsou pak předmětem akademických debat jiná témata.

Stejně jako u Kollára vidí Masaryk v Palackého díle humanitu jako jeden z nejdůležitějších bodů. Doceňuje, že Palacký implementuje do své historie náboženský rozměr a jako nejdůležitější období naší historie vnímá reformní hnutí. Nejenom jeho humanita, ale i jeho reálná politická činnost jsou pro Masaryka obě prodchnuty duchem evangelia. Píše o Palackém: „Pokud humanitu pojímá ve smyslu teorie přirozeného práva, odůvodňuje Palacký důsledně toto právo z evangelia; pramenem rovnoprávnosti národů a přirozeného práva je mu ono vrchoviště, z něhož plynou i mravnost i právo, přikázání totiž srdce lidského hluboce vštípené: čeho sobě nechceš, jinému nečiň.“⁵⁴

Vysoce cení také jeho politickou činnost, praktickou; schopnost naklonit si šlechtu i obyčejný lid, i teoretickou; tvorbu vize, jak by mělo místo českého národa ve střední Evropě vypadat. Federalismus, v Palackého pojetí, jež stojí na rovnoprávnosti všech národů, tudíž i na humanitě, Masaryk schvaluje, dokonce ho vidí jako jedinou budoucí možnost. Stejně jako Palacký vnímá nebezpečí v Němcích a jejich rozpínavosti a na druhé straně v ruském státě.⁵⁵

Bezpochyby je pro Masaryka Palacký jedním z hlavních zdrojů české ideje, jak filosoficky (humanita, kterou v jeho díle vidí), tak politicky, neboť minimálně v době vzniku České otázky (a zřejmě i dlouho po tom, do vypuknutí války) je s ním Masaryk za jedno v nutnosti federalizace habsburské monarchie.

3.1.5 Masaryk a Karel Havlíček Borovský (1821-1856)

Na Havlíčkovi lze snadno ilustrovat výhrady, které měl Masaryk proti některým aspektům díla obrozenců mu předcházejících. Je to proto, že se ztotožňuje s Havlíčkovou kritikou přístupu k politice v českých zemích, jeho přístupem k myšlence panslavistické a jeho metodami žurnalistické práce.

---

⁵⁴ Masaryk (2000, s. 73)

⁵⁵ Masaryk (2000, s. 73-76)

V první řadě považuje za správnou jeho charakterizaci problému, jež vyvstává z Kollárovy Slávy dcery, z jejích panslavistických tendencí a z působení na veřejnost: „Již roku 1846 Havlíček nám líčí, jak vlastně Slávy dcera působila na mládež akademickou – jak ji deklamovali a napodobili, jak se učilo azbuce a gramatické některého nebo všech slovanských jazyků, avšak jak vlastně žádný se slovanským jazykům řádně nenaučil a ovšem ani – českému. Havlíček jakožto zapřísáhlý nepřítel vši polovičtosti a nejasnosti tento panslavismus z té duše pojal v nenávist tím větší, že sám přece žil na Rusi a v Polsku a že poměry těchto největších dvou slovanských národů náležitě poznal. Havlíček po Dobrovském byl první vynikající Čech, jenž zejména ruské poměry prostudoval a jenž tedy to, o čem jiní blouznivě psali, znal i ze skutečnosti.“⁵⁶ Tím Masaryk souhlasí nejen s kritikou Kollára, který svým dílem dle něj nepostihl potřeby české a slovenské společnosti ve smyslu preskriptivním. Zároveň souhlasí i s kritikou ohledně nedostatečné znalosti skutečných poměrů, idealizace slovanské vzájemnosti, která se zakládala na přáních, nikoliv realitě.

Havlíček v logickém vyvrcholení této své kritiky přichází se známým heslem: „Čech, ne Slovan.“⁵⁷ Po tvrdé spršce kritiky, která se na Havlíčka za to snáší, heslo vysvětluje v celé podstatě, která je následující: Jestliže chceme být dobrými Slovany, tak je v první řadě třeba sledovat dobro svého vlastního kmene, a teprve potom je možné se přátelsky podporovat nebo závodit: „Nikoli, že by se vzdával ideje a citu slovanského, ale proto, že věděl a cítil, že Čech, pouhý a pouhý Čech, nejlepším je Slovanem.“⁵⁸ Masaryk zde akcentuje skutečnost, že je třeba nejdříve se věnovat cílům reálným a pracovat pro jejich uskutečnění, skutečnost, kterou posléze integruje do svých představ o podobě politiky.

Tato představa, že Havlíček je obrozencem, který měl nejvíce na zřeteli cíl svého jednání, je pak důvodem velkého obdivu k jeho osobě: „Vidím v tom velikost Havlíčkovu, že znal jasněji, než kdo jiný svůj cíl a že se cíle toho před revolucí, v revoluci a i pak za reakce domáhal vždy způsobem stejným – onou mužnou důsledností, jež znajíc své prostředky, ničím, ani všeobecným rozčilením, nedala se vést ani tuze nalevo, a tedy ani napravo. V tom bude Havlíček pro nás ještě dlouho a dlouho vzorem nedostižným. Že přes tuto svou kritickou uměřenost nešel politickému mučednictví a pronásledování, je jen důkazem, že se reakcionářství takové uměřenosti bojí neméně než okázalého chvilkového rozčilení, ba bojí se ho, a právem, více.“ Havlíčkovou největší silou, je dle Masaryka pak jeho přesvědčení, z něhož vycházejí i jeho metody boje za svůj cíl: „Havlíček nenapsal ani řádky, aby nebyl

---

⁵⁶ Masaryk (2000, s. 67)

⁵⁷ Masaryk (2000, s. 68 a 96)

⁵⁸ Masaryk (2000, s. 78)

pomýšlel na zásady duchovní svobody – odtud jeho účinný boj proti reakci a odtud ovšem i jeho pronásledování; nikoliv jeho politické zásady a zásady národní, jak řečeno, nýbrž jeho opravdovost filosofického přesvědčení a boj proti duchovní reakci způsobilo mu nepřátelství ve Vídni i doma.⁵⁹

S Havlíčkovým důrazem na cíl a práci, s jeho dosažením spojenou, potom souvisí další rys, který na něm Masaryk obdivuje: „Havlíček nehověl jako Kollár, Šafařík a ještě i Palacký historismu, Havlíček se díval přímo na věci a na přítomnost; z analýze přítomnosti poznal, co se historicky vyvinulo, nebyl od života odvrácený jako ti, kdo se nevymanili z převráceného vychování školského. Havlíček v tom smyslu byl člověk přítomnosti, vlastně budoucnosti, člověk, jak bychom řekli, moderní, pokrokový.“⁶⁰

Co se týče politické představy dění v českých zemích, považuje Masaryk Havlíčka za pokrokovějšího než Palackého. Tento rozdíl ilustruje na faktu, že Palacký byl schopen vycházet s aristokratickou složkou společnosti a některé strhnout na svoji stranu. Naopak Havlíček není ochoten šlechtě poskytnout žádné koncese a budoucnost vidí v občanské společnosti a rovném hlasovacím právu, kdy majetek ani původ nehrají roli v podílení se na běhu státu: „Nežádal si republiky ani v pohnutých dobách; správně poznal, že republika sama o sobě nezaručuje svobody. Demokracie není mu v odporu s monarchií, proti demokracii stojí aristokracie. Přeje si tedy rakouskou demokracii, tj. demokracii, jež chce Rakousko udržet a to není republikanismus.“⁶¹ Z výše uvedeného vyplývá, že Havlíček neuvažoval o samostatném českém státě, pouze o reorganizaci Rakouské monarchie tak, aby odpovídala lépe jeho demokratickým požadavkům.

Z Havlíčka tedy Masaryk čerpá mohutně. Inspirací je mu jeho realismus s výhradami proti historismu, jeho metody práci i teleologická ukotvenost.

3.2 Masaryk a česká politická krize

Kniha *Naše nynější krize* je vydána roku 1895 a jejím prostřednictvím Masaryk analyzuje soudobou politickou scénu. Jádrem je kritika staročeské i mladočeské strany, obě vnímá jako úpadkové a neživotaschopné. Tento jejich stav pak brání jakémukoliv pokroku

---

⁵⁹ Masaryk (2000, s. 78)

⁶⁰ Masaryk (2000, s. 79)

⁶¹ Masaryk (2000, s. 81-83 a 85)

české politiky v rámci systému habsburské monarchie, neboť dle něj pouze Češi, kteří budou jednotní, mohou dosáhnout viditelných výsledků.

Podstatou problému strany staročeské vidí absenci národního programu, kterým by se mohli Češi řídit. Národní program, který zformoval Palacký, již není aktuální a je třeba pokračovat v myšlenkové práci předchozích generací a udělat revizi tohoto programu. Jako problém vnímá jeho přílišný historismus a z toho plynoucí zpátečnictví a zahledění do minulosti. Bohužel Masaryk nevidí osobnosti, které by tak mohli učinit, protože staročeská strana je postrádá.⁶²

„Pokračovat na dráze Palackého a Havlíčkově znamená: poznat se lépe, poznat lépe svou minulost a své světové postavení mezi národy a státy evropskými, poznat potřeby, požadavky a vymoženosti doby a podle toho poznání zařídit svou národní taktiku.“⁶³

Dále kritizuje stranu obecně, že ustala ve vědecké práci a omezuje svoje projevy na vlastenecké výkřiky, které nemají reálného podkladu a díky tomu ani politickou hodnotu. Tento úpadek pracovní dává do souvislosti s chybějící úsilím reformačním – humanitou, jejíž náhled se mu v soudobé společnosti ztrácí.

Na podobném základě kritizuje i stranu mladočeskou, kde identifikuje stejné problémy, což si sám ulehčuje, neboť ve straně mladočeské spatřuje pouze prodloužení strany staročeské. Práci obou stran zkrátka shledává nedostatečnou a nevyhovující zájmům českého národa: „Velikého pokrokového kulturního programu oficiální mladočešství nemá a nezná. Mladočeská strana dnes je pouze strana politická. To by mohl být pokrok, jestliže bychom již dospěli tam, že by politická strana a její vedení, jako u Angličanů nebo u Němců, nemusila se přímo tolik starat o práci kulturní. Ale my ještě nejsme tak daleko, u nás (bohužel?) práci nelze ještě tak rozdělit, u nás vedoucí politická strana musí být zároveň orgánem a strážcem práce kulturní, a to znamená, že právě tak, jako za doby Palackého, kulturní a politické úsilí musí být spojeno a musí postupovat paralelně.“⁶⁴

Česká politická scéna je tedy vlastní vinou na poli rakouské politiky bezzubá, nedostatkem snahy, společných cílů a přílišným ohlížením se do minulosti.

---

⁶² Masaryk (2000, s. 177-179)

⁶³ Masaryk (2000, s. 179)

⁶⁴ Masaryk (2000, s. 186-187)

3.3 Východisko z krize

„Historie je skutečně učitelkou života a nám jí musí být více, než čím jiným. Také byla – ale hlavní učitelkou života je přítomnost, život sám. I nelze si tajit, že jsme posud více, než sluší, odvrácení od přítomnosti k minulosti, a v té jednostrannosti se tají vážné nebezpečí pro věc národní. Šafařík a Kollár obrátili naši mysl jednostranně do minulosti slovanské; Palacký jednostrannost tu napravit jen částečně, ukazuje nám minulost českou. Avšak my především potřebujeme pochopení přítomnosti a té se nám od Palackého a jeho směrem nedosti dostává.“⁶⁵

Masaryk je tedy hluboce nespokojen se stavem domácí politické scény a domnívá se, že je třeba řešit otázky přítomnosti a budoucnosti, nikoliv jen otázky minulosti. A přílišnému historismu čelí svým vlastním pojetím realismu, ve kterém čerpá především z Havlíčkovy reakce na Palackého. Jeho pojetí realismu se příliš neliší od pojetí současného, jedná se o nahlédnutí věcí v jejich pravé podstatě: „Stručně lze formulovat hlavní pravidlo takto: poznávej vždy a všude věci a jejich jádro. Není vývoj věci prvou důležitostí pro ducha, ale věci samy, a rozumí se, že k podstatě jejich přináležejí i vývoj, ale poznání a pozornost nesmí utkvívát na historické změně.“ Ve vztahu k minulosti se snaží minulost podřazovat přítomnosti a osvětlovat ji přítomností.⁶⁶

Ve vztahu k národu je realismus snahou zpřístupnit vědu lidu, aniž by se zbavoval vědecké přesnosti: „Realismus je protest proti monopolu vzdělávání, realismus chce vědecké a filozofické vzdělání socializovat.“⁶⁷

Tyto dva rysy se zcela jasně manifestovaly v Masarykově angažmá v proslulém sporu o pravost Rukopisů. Rukopis královedvorský a zelenohorský byla veršovaná díla objevená na prahu dvacátých let 19. století, která byla psaná v češtině a po nalezení byla datována hluboko do českého středověku.⁶⁸ Tato díla pro mnoho českých vlastenců dokládala starobylost češtiny a jejím prostřednictvím i starobylost českého národa. První, kdo přišel s domněnkou o jejich nepravosti byl Dobrovský, ale protože intelektuálové další generace je pokládali za pravé, především Palacký, tak tento názor nebyl přijat. Ve veřejném prostoru byl také útok na pravost Rukopisů vnímán jako útok na české vlastenectví a takový útočník byl pak veřejností napadán.

---

⁶⁵ Masaryk (2000, s. 108)

⁶⁶ Masaryk (2000, s. 109)

⁶⁷ Masaryk (2000, s. 117)

⁶⁸ Zelenohorský Rukopis do 9. století, královehradecký rukopis do 13. století.

Masaryk dal podnět k přezkoumání pravosti rukopisů v časopise Athenaeum a společně s dalšími odborníky rukopisy napadl dle zásad své vědecké práce – důkladně a z různých směrů. On sám zkoumal sociologickou stránku věci, zda vztahy postav vystupujících v rukopisech odpovídaly dobové skutečnosti a dospěl k názoru, že nikoliv. V roce 1888 filolog Jan Gebauer vydává knihu, která označuje rukopisy za falzum, a od té doby jsou tak definitivně považované. Nevyhnutelně je to potvrzeno ve století dvacátém chemickou cestou. Důležitým vývodem je hlavně potvrzení, že Masaryk jednal v rámci svého přesvědčení o nutnosti nalezení pravdy a to i přes to, že tím ublížil věci národní. Stejně tak jeho vystupování v případě hilsneriády šlo proti mínění veřejnosti a nepřidalo mu na popularitě, ale dotvrzuje jeho osobní integritu.

Ve věci politiky se pak tyto zásady mají prosazovat skrze usilovnou práci a skrze jasné vymezení cílů, které tato práce má mít. Bez nich nevidí Masaryk žádné možnosti, jak by se politická situace mohla změnit a, jak vidno v předchozí podkapitole, na domácí politické scéně je nevidí. Jeho realistická zásada politické práce tedy je: „Studium politické, pěstěné starou scholastickou metodou, mohlo vést k blouznění, to je pravda. Velmi dobře to vycítil Havlíček: rozhorlen proti fantasteriím doby revoluční, volá známými slovy: pryč se vším idealismem (tj. fantastičností) a hled'me raději ke skutečnosti.“⁶⁹

Přeloženo do reálné činnosti, Masaryk po politicích chce politické vzdělání. Tím je myšleno vzdělání, jež jim umožňuje nahlédnout na politické činy ze všech stran a zhodnotit je. Lze to vidět na požadavcích, které Masaryk klade na studenty, kteří se politikou zabývají: „Tedy prvý požadavek na studenta, jenž chce být politicky činným, je politické studium! To znamená přesné studium vědecké, netoliko zběžné a úryvkovité čtení několika deníků a venkovských lístků... Naše mládež musí mít pevné přesvědčení, ale nikoli přesvědčení náhodou nabyté, nýbrž přesvědčení zdůvodněné... Vzdělaný a čestný straník neutone však ani v mechanickém stranictví vůči stranám jiným – zdůvodněné přesvědčení je nadšené i vášnivé, ale není slepé, není slepé proti důvodům přesvědčení jiného.“⁷⁰

Tato doporučení se mohou zdát obecným moralizováním, ovšem jejich důležitost spočívá nikoliv v tom, že je Masaryk českým politikům doporučoval, ale v tom, že se jimi sám řídil.

---

⁶⁹ Masaryk (2000, s. 112)

⁷⁰ Masaryk (2000, s. 299 a 301)

3.4 Česká idea v 1. sv. válce

Světová válka, jakkoliv byla tragická, změnila mapu Evropy navždy. Vznik nových států byl doprovázen rozpadem těch starých a společenskou změnou, která začala bublat pod pokličkou evropských národních obrození již více než o století dříve.

Pro Čechy a Slováky se válka stala možností prosazení jejich zájmů skrze oslabení Rakouské monarchie. Díky Masarykově činnosti v zahraničí a jeho koordinaci odboje a legií Čechoslováků bojujících proti mocnostem osy se s představiteli tehdy ještě neexistujícího československého státu jednalo jako s představiteli vítězné mocnosti. To, v kombinaci s myšlenkou české státnosti, umožnilo Masarykovi uplatňování zároveň historického i přirozeného práva při rýsování hranic Československa. Neméně důležitá byla Masarykova rétorika o 1. sv. válce jako o střetu autoritářství a svobody, která musela vítězným mocnostem připadat užitečná.

3.4.1 Pangermánský plán světového panství

Pangermanismus, tak jak ho vymezuje Masaryk, je filosofií dějin nejen německého národa, ale celého lidstva. Je to pokus o určení jeho místa ve světě, mezi národy ostatními. Situace komplikuje i fakt, že se nejedná pouze o konstrukt historický, ale zasahují do něj všechny nově vznikající vědy a myšlenkové směry, např; socialismus a marxismus, biologie s evolucionistickou teorií. Masaryk stojí důrazně proti pangermanismu, neboť ho považuje za agresivní a neospravedlněný.

Pangermanismus také odrazem politického vývoje Němců. Jejich expanzivita zaručuje, že je lze najít nejen ve střední a západní Evropě, ale i v Pobaltí, v Rusku, ve Spojených státech, v Jižní Americe a v Africe. Nejproblematictější je však pro Masaryka Prusko, ve kterém vidí nejen vedoucí německý celek, ale především nejproblematictější součást celku. Na Pruské politice dokazuje, že pokud je Prusko vedoucí částí německého impéria, smýšlení tohoto impéria bude mít s ním totožné kořeny, které Masaryk identifikuje jako autoritářství a militarismus.⁷¹

---

⁷¹ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Nová Evropa: stanovisko slovanské*. Vydání páté. Praha: Ústav T.G. Masaryka, 2016. s. 25

Identifikuje také vztah Rakouska-Uherska k Prusku jako přátelský, neboť po poslední prohře v roce 1866 si ho Prusko připoutalo svými mírnými mírovými podmínkami. Uhry pak po roce 1867 počítá mezi německé spojence, jakožto výsledek dualistického uspořádání. Z habsburského mocnářství tedy Němci učinili svůj most na východ. Turecko je také německým spojencem, díky turkofilské politice prováděné na Balkáně. Konečně Itálii vymezuje jako německého spojence, ale problematického, neboť pangermanismus vyžadoval územních zisků z její sféry vlivu.

„Tento skutečný vývoj Německa a jeho politického vlivu v Evropě a v celém světě blížil se ideálům pangermánského imperialismu; ustálil se zejména pojem centrální Evropy pod německým vedením – Německo, Rakousko-Uhersko, Balkán a Turecko. Tato centrální Evropa, obsahující Turecko, přirozeně se přičleňovala k Asii a Africe, v níž získány značné kolonie; pangermánští spisovatelé mluví proto o doplnění centrální Evropy centrální Afrikou. Rakouský pangermán ustálil heslový program: Berlín-Bagdád, kteréžto heslo by se dalo docela dobře nahradit heslem: Berlín-Káhira. Z Berlína do Bagdádu cesta vede přes Prahu, Vídeň, Budapešť, Bělehrad, Sofii, Cařihrad; do Káhiry vede táž dráha, a kratší, přes Prahu, Vídeň, Terst a Soluň, mořem k Suezskému kanálu, k italskému a francouzskému pobřeží africkému.“⁷²

Dále Masaryk zmiňuje země Skandinávské, Holandsko, Belgie a Švýcarsko, které by pangermánští chtěli připojit volnějši, federativní či ekonomickou unii. Naopak slovanské země na západě Ruska, přibližně v lince Varšava, Kyjev, Oděsa a Trebizond, si přivlastňují důrazněji a dovolávají se historických obchodních stezek germánských Varjagů a středověké hanzy.

Hroty pangermánského expanzionistického úsilí pak vymezuje následovně: na západ, proti Francii a Anglii, na jih proti Itálii a Balkánu, a na východ, proti Rusku. Pouze na jihu to dle něj vedlo k mírovému řešení, ve smyslu připojení Itálie k německému expanzivnímu snažení a vzniku Trojspolku.

„Právo ku své záchvatné politice pangermánští dovozují několikerým způsobem – v podstatě je to však právo pěstní.“⁷³

Ospravedlnění expanzivní politiky mají vyznavači pangermanismu vícero. Jedním je nebezpečí hladu, kdy argumentují potřebou nasytit stále rostoucí populaci Němci ovládaného

---

⁷² Masaryk (2016, s. 26)

⁷³ Masaryk (2016, s. 29)

území, Masaryk k tomu cynicky poznamenává: „S brutální naivností pangermáni zapominají, že také jiní národové potřebují chleba...“ Dalším je argument strategický, kdy poznamenávají, že jsou obklopeni ze všech stran nepřátelskými národy a proto je nutno zabrat i neněmecká území, aby sloužila jako nárazníky pro případnou agresi. Již téměř ironicky působí argument, že je užíváno argumentů geologických; území geologicky podobné německému patří Němcům.⁷⁴

Komplex superiority, který pangermanismus dle Masaryka přináší, shrnuje následující citát: „Němci, pangermáni dokazují, jsou nejlepšími vojáky světa, pruský militarismus je vzorný; Němec je od přírody voják – vojenství a válka jsou však Bohem ustanovený řád společenský, jak dokázal Moltke, Němcům proto právem náleží prvenství. Darwinův přírodní zákon o přetrvání způsobilého opravňuje pruský militarismus; Nietschze Němcům dal jediné a hlavní přikázání – vůli k moci, vůli k síle, vůli k vítězství.

Němci podle pangermánů mají prvenství v industrii a technice; vedle úspěchů vojenských mají úspěchy a přímo prvenství ve vědě, školství, filozofii, hudbě a umění – Němci svou kulturou mají právo, ba přímo povinnost ovládat svět, Němci jsou jedním slovem Herrenvolk, jediný absolutní Herrenvolk! Německo, čteme doslova, stane se spasitelem Evropy a lidstva. Němci pangermánským plánem dovršují jen svůj historický vývoj: Prusko roku 1871, sjednotivši Němce, pokračuje v budování německého impéria středověku; již říše Karla Velikého, pokračování římského impéria, vytvořila politický pojem centrální Evropy – prusko-německý imperialismus a militarismus je dovršením světové římské ideje, Berlín je čtvrtým Římem, po Římě, Byzanci, Moskvě...

Pangermáni vědomě udržují a šíří nepřátelství a nenávisť k sousedním národům, zejména ke Slovanům; obzvláště Čechové, pro své zvláštní postavení světové, jsou Němcům trnem v oku. V pangermánské literatuře hrozí se Čechům, stejně Polákům, vyhubením a násilnou germanizací. Je znám projev Mommsenův, že Němci mají Čechům přerážet tvrdé lebky, Lagarde a jiní vůdcové pangermanismu mluví stejně brutálně. Pangermáni převrátili historii a sociologii v zoologii a mechaniku – je to v souhlase se zavražovací taktikou, praktikovanou v této válce.“⁷⁵

Za zmínku stojí i pangermanistický pohled na přirozené právo: „Němci odmítali přirozené právo a nahrazovali je právem historickým... Právo historické bylo zesíleno darwinismem v teorii mechanické evoluce zaručující úspěch nejsilnějšímu: válka a válčení je

---

⁷⁴ Masaryk (2016, s. 29)

⁷⁵ Masaryk (2016, s. 29-30)

božskou institucí. Pruský militarismus užil teorie anglického přírodovědce k zesílení svého vojenského aristokratismu, hlásajícího hlavní dogma takzvané realpolitiky, že se všeliké právo rodí z moci a síly, moc a síla se obyčejně ztotožňovaly s násilím.“⁷⁶

Z výše uvedeného plyne, že Masaryk nemá strach ze základní myšlenky pangermanismu, sjednocení Němců. Má strach z vlivů, které do myšlenky pangermanismu přinesl konec 19. a počátek 20. století. Pangermanismus první světové války ztotožňuje s pruským militarismem, absolutismem, neblahým vlivem církve ve státním aparátu a argumenty biologického darwinismu, který si zastánci pangermanismu vykládají jako superioritu německého člověka.

3.4.2 Humanita mezi mocnostmi dohody

Státy dohody představují nesourodou skupinu a na počátku války je jediným jejich společným jmenovatelem, že individuálně odsoudili německou agresi a odsoudili pruský militarismus.

Masaryk však mezi nimi spatřuje další společný rys, který ilustruje na žádosti prezidenta Wilsona, kterou reagoval na neurčitý návrh císaře Viléma o mír. Wilsonova žádost je adresována anglické vládě a jejím předmětem je nutnost konkrétních mírových podmínek, které musí spojenci formulovat jednotně. Jádrem je pak právo menších a slabších národů na existenci. V tom také Masaryk spatřuje humanitu na straně Dohody.

„Spojenci v této odpovědi zásadně proti pruskému militarismu hájí Evropu ve jménu humanity a civilizace, zdůrazňují právo malých národů na sebeurčení, jak to dříve učinili angličtí a francouzští ministři a politikové...“

Také národnosti Rakousko-Uherska musí být osvobozeny od cizí nadvlády: Italové, Rumuni, Jihoslované, Čechoslováci, Poláci, Rusíni. Turecké panství v Evropě přestane, neboť je cizí západní civilizaci; národy podčiňené krvavému panství Turků, budou osvobozeny.

Spojenci takto usilují o reorganizaci východní Evropy a Evropy vůbec; národnosti musí být respektovány a svoboda ekonomického vývoje plně zabezpečena všem národům,

---

⁷⁶ MASARYK, Tomáš Garrigue, SROVNAL, Jindřich, ed. *Světová revoluce: za války a ve válce 1914-1918*. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2005. s. 279

velikým i malým. Mezinárodní úmluvy budou garantovat suchozemské a přímořské hranice proti nespravedlivým útokům. Spojenci přijímají v zásadě utvoření Ligy národů.⁷⁷

Kromě humanity, kterou v tomto jednání Masaryk spatřuje, je klíčová zmínka, že garance hranic a míru bude prováděna v rámci mezinárodních dohod. Je možné, že právě toto byl zlomový bod, kdy mohl Masaryk začít uvažovat o samostatném československém státě, neboť jeho existence mohla být zajištěna pomocí mezinárodních záruk, nezávisle na geopolitické situaci ve střední Evropě.

Svoje teze Wilson podrobněji rozpracovává o rok později, v lednu 1918, kdy formuloval slavný návrh o čtrnácti požadavcích. Mezi ty nejdůležitější patří; mírová jednání musí být vedena veřejně, diplomacie otevřeně, odstranění hospodářských překrad, všeobecné odzbrojení, uspořádání kolonií a vyklizení území pod cizí nadvládou s konsektivním vznikem svobodných národních celků.

Na tomto návrhu je jasně vidět, jaké kvality Masaryk přiřazuje dohodovým spojencům.

3.4.3 Boj „světla a tmy“

Nyní je již jasné, že Masaryk se snažil vykreslit obraz války, ve které je naprosto jednoznačné, která strana je v právu. Je paradoxní, že historismus, kterému příliš nehověl a někdy ho odmítal (v případě pangermanismu) je pro něj ospravedlněním boje, který také odmítal a považoval ho za nástroj tyranů. Následující dlouhý citát je vykreslením spravedlivé války, jak se ji snažil Masaryk pojmout a pojmenovat:

„Mezi politikou Spojenců a Centrálních mocností je rozdíl zásadní.

Spojenci jsou státy demokratické a republikánské, odvozující právo vlády z vůle lidu, jsou státy vzniklé z revoluce; Francie, země Velké revoluce a prohlášení práv člověckých; Anglie, vzor parlamentárního režimu a království podřízených vládě většiny; Itálie, protipapežská, bojující za sjednocení národa, přijala také zásady parlamentarismu; staré Rusko nehodilo se do tohoto spolku, staré Rusko svrhlo cara a usiluje o republiku dokonce již sociální; Spojené státy, prvá velká demokracie a republika, která organizovala politickou

---

⁷⁷Masaryk (2016, s. 32)

svobodu na základě svobody církevní a náboženské, vzor revoluční Francii a evropské demokracii vůbec.

Ke Spojencům se přimykají jiné republikánské a demokratické státy. Státy neutrální většinou jsou na straně Spojenců; v Norsku, Dánsku – i ve Švédsku, ve Švýcarsku aj. – značná část demokracie přijímá jejich zásady.

Naproti tomu centrální Evropa jsou státy monarchistické a militaristické; monarchismus tento je v podstatě středověký, teokratický, Prusko-Německo se svou ideou pruského království z Boží milosti obnovilo středověké císařství; Rakousko-Uhersko, stát docela umělý, držení dynastií a armádou, protidemokratický, protinárodní, klerikální, jezuitský, stejně jako Prusko drží ideu středověkého impéria. Oba státy proti vůli lidu staví fikci božské vůle a vydávají se za její hlasatele. Turecko, teokracie mohamedánská, stejně je protinárodní, protidemokratická, středověká, nekulturní a barbarská; Bulharsko, vedené rakous-německým parvenuem, jemuž každý prostředek je dobrý, hodí se dobře do spolku Hohenzollernů a Habsburků. Římský pontifex, už dávno vedený jezuitismem, pracuje pro Rakousko a Prusko: Rakousko je poslední veliký katolický stát, a Vilémovo luteránské Německo, aby si udrželo Rakousko, obětuje Římu a svému katolickému centru své protestantské vůdcovství. Jezuitismus, machiavelismus je politika a diplomacie Říma, Pruska i Rakouska. Centrální moci spojily se netoliko zeměpisnou polohou zemí, nýbrž vnitřní duchovní spřízněností.

Proti sobě stojí v světovém boji moci středověkého teokratického monarchismu, absolutismu nedemokratického a nenárodního a státy konstituční, demokratické, republikánské, uznávající právo všech národů, nejen velikých, nýbrž i malých, na státní samostatnost. Proti sobě stojí, jak řekl císař Vilém, idea pruská a americká; je to boj světla a tmy, práva a násilí, středověku a pokroku, minulosti a budoucnosti: německý císař s pangermány prohlašuje, že moc tvoří právo – Amerika s Lincolnem věří, že právo tvoří moc. Amerika vstoupila do války s demokratickým ideálem bojovat ne pro výboj, nýbrž pro princip.⁷⁸

Tento citát je sám o sobě dostatečně podrobný, omezím se tedy na prohlášení, že Masaryk vnímal světovou válku černobíle, jako konflikt dobra a zla.

---

⁷⁸ Masaryk (2016, s. 35)

3.5 Vznik samostatného československého státu

Již bylo řečeno, že Masaryk vykreslil 1. světovou válku jako konflikt mezi dobrem a zlem, kde orgány zahraničního i domácího odboje, které se politicky zasazovaly za vznik československého státu, stály na straně dobra. Válka, kterou Čechoslováci vedli proti mocnostem Osy na poli válečném i politickém, byla pouze válkou obrannou a tudíž ospravedlnitelnou. Stejně tak ospravedlnitelný je rozpad Rakousko-Uherska a následný vznik národních států na jeho bývalém území.

Prodloužením tohoto uvažování je pak vznik Československé republiky, pro Masaryka je to vyvrcholení dějinným procesů a vítězství humanity, v jejímž jménu se tak stalo. Jedná se o republiku, ačkoliv Masaryk nezavrhoval ani konstituční monarchii. Podstatné je pro něj zachování demokratických principů a svobody občanů, kteří se poměrným dílem participovali na politickém životě. Dokladem pokrokovosti státu je i fakt, že jako v jednom z předních na světě v něm měly volební právo i ženy.

3.5.1 Konflikt přirozeného a historického práva

Při zakreslování nových hranic v Evropě bylo použito dvou principů, jež jsou protichůdné; historického a přirozeného práva na půdu. Masarykovi se povedlo uplatnit oba dva najednou, což by mělo být zdánlivě nemožné. Jeho argumentace je následující: „Vycházel jsem z historického státního práva českých zemí, podle něhož nám náležela úplná restituce našeho státu; někdy jsem i dovozoval, že náš stát *de iure* ještě existuje... Ale zdůrazňoval jsem také právo přirozené, zvláště se zřetelem na Slovensko.“⁷⁹

Masarykovi se tedy toto jednání také zdálo protichůdné, ale z politických a ideových důvodů se snažil Slovensko připojit a snažil se zcelit propagaci obou pohledů na věc: „Časem naše propaganda šířila znalost a uznání našeho historického státního práva; politikové radikálnější a radikální strany uznávali naše právo přirozené.“ Zachycuje také, že s postupem války se snižovaly nároky na ospravedlnování se právem: „Spojenci byli proti Rakousku-Uhersku ve válce pravidelné (skoro bych řekl oficiální) a drželi se zvyků a norem

---

⁷⁹ Masaryk (2005, s. 310)

mezinárodně platných; když však Německo a Rakousko ty zvyky porušovalo, legitimismus bledl a my byli přijímáni z počátku de facto, později i de iure.“⁸⁰

Celý vývoj odboje popisuje Masaryk takto: „Zahraniční národní rada, když se vývojem věcí řádně ustavila (1916), pozvolna získala autoritu a hlavně tou měrou, kterou jsme organizovali vojsko a takto se stali svou účastí na válce i jistým mocenským faktorem. Organizací vojska jsme dokázali každému, že to míníme doopravdy. Národní rada se stala vládou de facto, a spojenecké vlády krok za krokem ji a naše vojsko uznávaly. Z jednotlivých uznávacích formulí vysvítá, pokud uznání Národní rady (později zatimní vlády) je de facto a pokud a do jaké míry je de iure Srovnávací studium těchto různých formulací je velmi zajímavé; kdo dovede právo pochopit jako logický výraz faktických událostí, vyčte z nich hodný kus válečné a politické situace.“⁸¹

Z předchozího odstavce vyplývá, že Národní rada začala být brána na poli politiky vážně až v okamžiku, kdy začala disponovat reálnou silou, ve formě legií. Je ironické, že až boj se železem, který Masaryk přisuzuje jako metodu tyranům, dovedl generovat politickou sílu, která se dala využít pro konstrukci samostatného státu. Druhým velmi zajímavým bodem je fakt, že sám Masaryk přiznává, že právo pod vlivem okolností války ztrácí svou důležitost jakožto rozhodovací faktor. V ohni války rozhodovala politická situace a výsledky bojů, nikoliv právní nároky a nikoliv národní ideály.

To je potom také vysvětlení, jak je možné, že došlo k využití historického i přirozeného práva při tvorbě československé republiky. Bylo to vyžadováno politickou situací, nikoliv přihlížením k slovenské a české vzájemnosti.

3.5.2 Argument neznámého legionáře

Stejně jako na předchozí straně já, i jiní Masarykovi vytýkali, že vznik republiky byl zajištěn spíše politickými okolnostmi a faktem, že vítězové války chtěli stavět překážky další německé agresi v podobě samostatných evropských států. Sám Masaryk cituje neznámého legionáře: „Stali jsme se svobodnými, poněvadž jsme Spojencům slibovali, že budeme hrází proti německému imperialismu. Náš národ nestal se svobodným pro slavnou svoji minulost, pro kulturní, hospodářskou vyspělost, proto, že je národem Husa, Komenského, Palackého,

---

⁸⁰ Masaryk (2005, s. 310)

⁸¹ Masaryk (2005, s. 311)

ale pro, že naši mluvčí dovedli za hranicemi přesvědčiti o tom, že samostatnost našeho národa znamená posílení jejich pozice proti nebezpečí německého imperialismu. Převzali jsme tento závazek, musí být splněn. Splněn bude jen tenkrát, když náš stát celým duchem své veřejné správy bude skutečně československým a národním státem.“⁸²

Masaryk toto stanovisko považuje za jednostranné a nesprávné. Prohlašuje, že nešlo o přesvědčení Spojenců, zda československý stát může být hrází proti německému imperialismu, ale o to; „že jako národ Husa a Komenského máme právo domáhat se svobody a dovolávat se jejich pomoci. Bodáky našich legionářů se jistě počítaly, a sám jsem od počátku války o ty bodáky usiloval; ale nikoliv ze šovinismu, nýbrž z přesvědčení, že máme právo k obraně, že naše samostatnost je ospravedlněna nejen mravně, nýbrž i právně, a že to, čeho hájíme, je kulturně cenné.“⁸³

Masarykův postoj je tedy proti tvrzení, že Československo vzniklo jako výsledek mocenského boje v Evropě. Hájí názor, že kdyby nebylo české ideje, tento stát by nevznikl vůbec. Pomáhá si k tomu argumentem ze zahraničí: Není národa, aby se jeho vůdčí lidé, ať v politice, ať v literatuře a publicistice byli spokojili odkazováním na počet svých bodáků; vždy uváděli důvody pro hodnotu svého národa; i pangermáni hodnotu a přímo prvenství německého národa dokazovali přednostmi německé vědy, filozofie – kultury vůbec. Francouz uvádí pro sebe kontinuitu politickou od Římanů počínajíc, honosí se dovedností státotvornou, jak vybudoval státní centralismus, a jak francouzská idea státní suverenity posud je platná. Francouz se bude dovolávat boje svých králů s papežstvím, tedy boje proti teokracii, hlavně však bude ukazovat na Velikou revoluci, její ideje a politiku; bude se snad dovolávat i Napoleona, ale zdůrazní republiku a demokracii, bude teď zdůrazňovat podíl Francie ve světové válce a poválečném míru a ovšem bude oceňovat celou svou literaturu, civilizaci a kulturu. Francouzský bodák sám – ten v celém řetěze argumentů a fakt nebyl důvodem hlavním.“⁸⁴

3.5.3 Idea vítězí

---

⁸² Masaryk (2005, s. 392)

⁸³ Masaryk (2005, s. 392)

⁸⁴ Masaryk (2005, s. 393)

„Jsme tedy, budeme svobodni, máme samostatnou republiku! Pohádka - - říkal jsem si to stále znova a znova, často mimoděk, někdy i vědomě nahlas, že jsme opravdu svo-bod-ní a že máme re-pu-bli-ku!“⁸⁵

V prosinci 1918 byl Masaryk na cestě z Washingtonu do Prahy. Československá republika již bezpečně měsíc existovala a Masaryk se ohlíží a hodnotí: „Šťastným, šťastnějším jsem se necítil; ale těšilo mě poznávání vnitřní souvislosti, chcete-li logiky, dlouhé životní činnosti: od revize vlastního života a své činnosti zahraniční jsem přeskakoval k revizi světové války a politického vývoje Evropy od roku 1848, doby svého vlastního života, a shledal jsem ve spoustě podrobností tu červenou nit zákonného vývoje.... V tom víru myšlenek jedno se ujasňovalo: při vší vědě a filozofii, při vší rozumnosti a moudrosti, při vší opatrnosti a prozíravosti skládá se běh života jednotlivců a národů do značné míry jinak, než si přejeme, chceme, usilujeme: a přece je v něm logika, kterou odhalujeme ex post“⁸⁶

Masaryk spatřuje ve svých vlastních činech sílu prozřetelnosti, kterou předtím nacházel v českých dějinách. Republika je mu důkazem, že jeho úsilí a odhodlání, které vynaložil na propagaci české ideje, bylo tím samým úsilím, které vynakládal Jan Hus při propagaci svobody svědomí. Existence Československého státu zpětně potvrzuje jeho metody jako jediné správné, schválené prozřetelností. Zároveň tyto metody by neexistovaly, kdyby nebylo české ideje obsažené v dějinách, manifestované nyní reálně, republikou. Jinými slovy: Díky tomu, že existuje humanita, vznikla republika, která je dobrá pro českého občana. Existence Československa pak dokazuje sílu a pozitivní vliv humanity v dějinách.

„Proto však, že se Prozřetelnost o nás a o svět stará, nevyplývá z toho fatalismus nečinnosti, nýbrž optimismus synergismu, přísné přikázání co nejušlostnější práce, práce pro myšlenku. Jen tak smíme očekávat ty tak zvané šťastné náhody, tu vnitřní logiku života a dějin, a spoléhat na pomoc boží.“⁸⁷

---

⁸⁵ Masaryk (2005, s. 264)

⁸⁶ Masaryk (2005, s. 264)

⁸⁷ Masaryk (2005, s. 265)

Závěr

Tato diplomová práce se snažila nahlédnout do podstaty myšlenky stojící za nacionalismem 19. století a zjistila, že její základy nejsou pevné. Jedním z jejích hlavních pilířů je víra, že dějiny určitého území a určitého obyvatelstva mají společný jmenovatel, který se jimi prolíná. Palacký na svém „stýkání a potýkání“ staví ideu českého národa v opozici k národu německému. Masaryk ve své humanitě vidí preskriptivní etickou hodnotu a zároveň cíl, ke kterému dějiny směřují. Dokazování existence těchto jevů je pak složité, pokud se pozorovateli jeví jako nesamozřejmé a to dělá z celé české ideje snadno napadnutelný koncept, kdy jediným rozdílem v její platnosti je apriorní víra ve smysl dějin a humanitu. Problematické se může jevit i dokazování česko-slovenské vzájemnosti.

Z hlediska přijetí je ovšem nutno tento koncept označit za úspěšný. Velký počet lidí v dané době totiž tyto myšlenky za samozřejmé považoval, a to natolik, že na nich založili své jednání a obětovali značné úsilí nebo i své životy. Tato idea, podepřena jejich vírou, nežádala racionálního zdůvodnění, přivedla k životu samostatný Československý stát a vztyčila ideály, které jsou aktuální dodnes.

Z hlediska pedagogického pak narážím na dilema: Česká idea je a byla užitečná jako sebe identifikační prvek pro občany tohoto státu. Pokud však ona sama není pravdivá, argumenty na kterých stojí, nejsou ověřitelné jako pravdivé, není možné jí jako takovou vyučovat a tím ztrácí účinnost. Pokud mi však tyto argumenty připadají jako samozřejmě pravdivé a věřím jim, pak lze ideu jako pravdivou vyučovat a těžit z jejich pozitivních kvalit. Třetí varianta je pak možná ta, která by samotnému Masarykovi udělala největší radost. Představit českou ideu studentovi v její nejednoznačnosti a nechat ho, ať se poctivou, usilovnou prací pokusí nahlédnout na věc vlastníma očima.

Seznam použitých informačních zdrojů

Geografické rozhledy: výuka a popularizace geografie, ekologická výchova. Praha: Česká geografická společnost, 1991-. ISSN 1210-3004.

HERDER, Johann Gottfried von. *Vývoj lidskosti.* V Praze: Jan Laichter, 1941. Laichterova filosofická knihovna.,

KALOUSEK, Josef. *České státní právo* [online]. Praha: knihtiskárna J.S. Skřejkovského, 1971 [cit. 2017-06-18] Dostupné z:

<https://ia600304.us.archive.org/5/items/esksttnpr00kalo/esksttnpr00kalo.pdf>

KOSMAS. *Kosmova kronika česká.* Praha: Svoboda, 1972. Členská knihovna (Svoboda).

KREJČÍ, Oskar. *Geopolitika střeoevropského prostoru: pohled z Prahy a Bratislavy.* 3., upr. a rozš. vyd. Praha: Professional Publishing, 2009. ISBN 9788074310010.

L'UDOVIT ŠTÚR. PREL. ADAM BŽOCH. *Slovanstvo a svet budúcnosti.* Bratislava: Slovenský Inšt. Medzinárodných Štúdií, 1993. ISBN 8090117325

MASARYK, Tomáš Garrigue, BRABEC, Jiří, ed. *Česká otázka: Naše nynější krize ; Jan Hus.* Česká otázka 8. vyd., Naše nynější krize 7. vyd., Jan Hus 9. vyd. Praha: Masarykův ústav Akademie věd ČR, 2000. ISBN 80-902659-3-6.

MASARYK, Tomáš Garrigue. *Nová Evropa: stanovisko slovanské.* Vydání páté. Praha: Ústav T.G. Masaryka, 2016. ISBN 9788086142555.

MASARYK, Tomáš Garrigue, SROVNAL, Jindřich, ed. *Světová revoluce: za války a ve válce 1914-1918.* Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2005. ISBN 8086495272.

PALACKÝ, František. *Dějiny národu českého*. Praha: Ottovo nakladatelství, 2017. ISBN 978-80-7451-585-9.

PALACKÝ, František. *Úvahy a projevy*. Praha, 1977.

PÁNEK, Jaroslav a Oldřich TŮMA. *Dějiny českých zemí*. V Praze: Karolinum, 2008. ISBN 9788024615448. s. 215

PEKAŘ, Josef. *Kniha o Kosti*. Praha, 1935.